

KRZYSZTOF J. CZYŻEWSKI

<https://orcid.org/0000-0001-9575-9287>

(Zamek Królewski na Wawelu)

MARCIN SZYMA

<https://orcid.org/0000-0003-4343-8291>

(Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii Sztuki)

MAREK WALCZAK

<https://orcid.org/0000-0003-4649-8521>

(Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii Sztuki)

OD KRÓLA DO SZEWCÓW. KAPLICE KOŚCIOŁA DOMINIKANÓW W KRAKOWIE, ICH FUNDATORZY I UŻYTKOWNICY¹

Abstrakt

Artykuł jest pierwszą – od czasu pionierskiego studium Stanisława Tomkowicza – próbą spojrzenia na kaplice kościoła Dominikanów w Krakowie jako na narastający przez wieki, zróżnicowany formalnie i funkcjonalnie zespół architektoniczny. Po zaprezentowaniu podstawowych faktów dotyczących budowy i przekształcania poszczególnych kaplic oraz sposobów ich użytkowania autorzy zwracają uwagę na przypadki ich ujednolicania czy scalania i starają się wskazać, w jakich celach i z czyjej inicjatywy podejmowano te działania. Stawiają pytania o społeczną pozycję świeckich patronów kaplic i o to, w jakim stopniu zostały one „sprywatyzowane”, a w jakim pozostawały pod kontrolą dominikanów.

Słowa kluczowe: kaplica, dominikanie, patronat artystyczny, topografia sakralna, bractwa religijne

Jedną z cech wyróżniających dominikański kościół Świętej Trójcy w Krakowie jest duża liczba kaplic o zróżnicowanej formie artystycznej (il. 1–3). Przy bocznych elewacjach korpusu nawowego i prezbiterium obecnie można ich naliczyć dwanaście, jed-

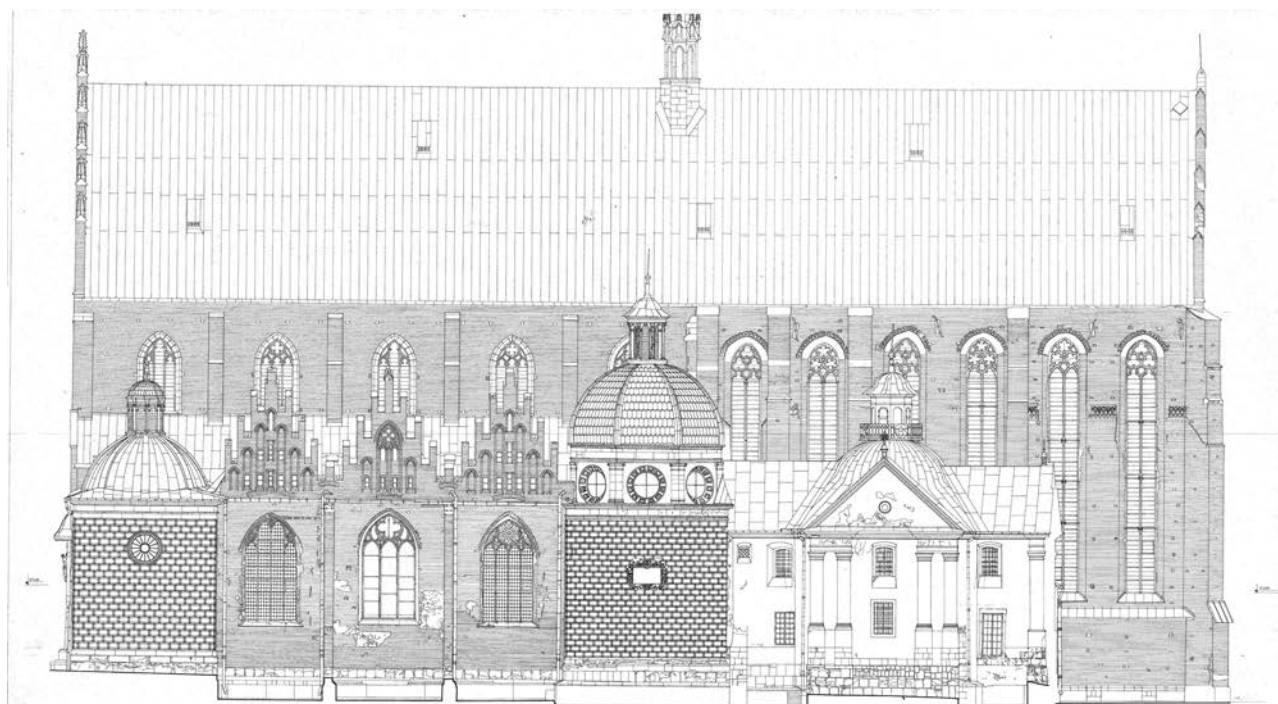
nak przed pożarem w 1850 roku były jeszcze dwie. Ceniony francuski kartograf i podróżnik Albert Jouvin de Rochefort, który pozostawił opis Krakowa w diariuszu ze swojej podróży po Europie (wydanym w 1672 r.), poświęcił kościołowi Dominikanów

¹ Artykuł powstał w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki: 2014/15/B/HS2/03071, *Architektura i wyposażenie zespołu klasztornego Dominikanów w Krakowie – od I poł. XIII w. do czasów współczesnych*, realizowanego w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Artykuł jest poszerzoną i zmienioną wersją tekstu: Krzysztof J. Czyżewski, Marcin Szyma, Marek Walczak, *From Kings to*

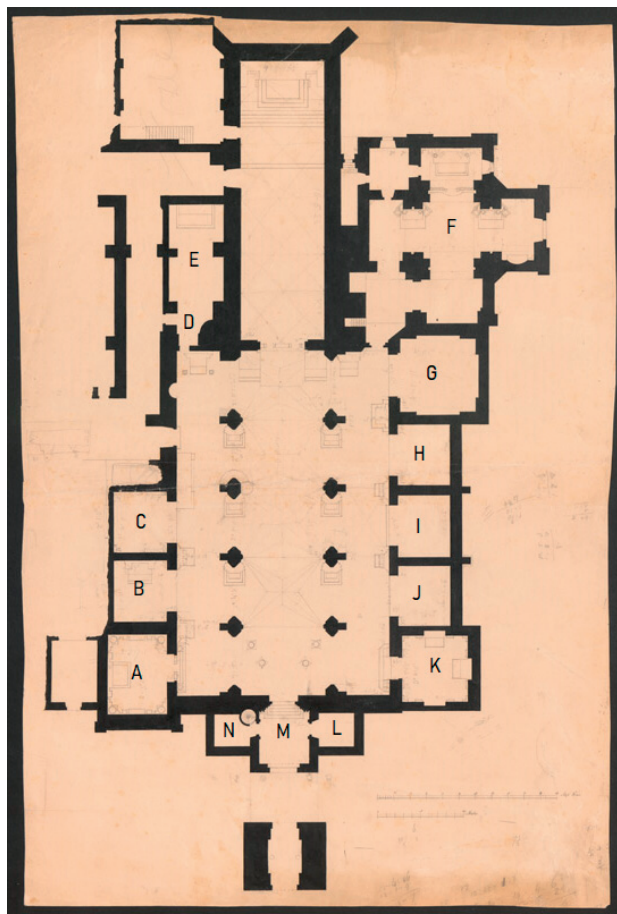
Shoemakers: The Side Chapels of the Dominican Church in Cracow and Their Patrons, w: *Artistic Patronage in Central Europe: From Private Foundations to State Art. Proceedings of the 27th Conference of the Working Group of German and Polish Art Historians and Conservators in Warsaw, 19–21 September 2019 / Kunstpatronage in Mitteleuropa zwischen Privatstiftung und Staatskunst. Beiträge der 27. Tagung des Arbeitskreises deutscher und*

1. Kraków, kościół Świętej Trójcy i klasztor Dominikanów. Fot. Piotr Guzik

2. Kraków, kościół Świętej Trójcy, elewacja południowa, pomiar fotogrametryczny Krakowskie Przedsiębiorstwo Geodezyjne, 1993

3. Kraków, kościół Świętej Trójcy, lokalizacja kaplic na planie kościoła sprzed pożaru w 1850 r., Muzeum Krakowa, inv. No. MHK-865-VIII:

A – kaplica Zbaraskich, św. Katarzyny ze Sieny, B – kaplica Małachowskich, św. Marii Magdaleny, C – kaplica Ligezów, Pana Jezusa Ukrzyżowanego, D – kaplica św. Jacka (na piętrze), E – dawna kaplica św. Piusa, nad nią kaplice św. Jacka i Akademicka, F – kaplica Różańcowa, G – Kaplica Myszkowskich, św. Dominika, H – kaplica Prowanowa, św. Józefa, I – kaplica Przeddzieckich, Zbawiciela, J – kaplica św. Tomasza, K – kaplica Lubomirskich, św. Róży z Limy, L – kaplica Zawadzkich, Przemienienia Pańskiego oraz śś. Stanisława, Mikołaja, Doroty i Katarzyny, M – kruchta, N – kaplica św. Antonina z Florencji. Oprac. autorzy; nazwy i wezwania istniejących kaplic współczesne

wiele uwagi (myląc co prawda jego wezwanie) i uznał go za najpiękniejszy w mieście, głównie ze względu na kaplice: „on voit celle du saint Esprit [!], desservie par les Freres Prêcheur, remarquable non seulement pour estre la depositaire des Reliques de saint Hyacinthe; mais aussi pour ses peintures, pour ses dorures, pour ses Chapelles, pour ses

polnischer Kunsthistoriker und Denkmalpfleger in Warschau, 19.–21. September 2019, ed. Jakub Adamski, Warszawa 2021, s. 57–86.

Cloistres, & pour son Maistre-Autel [...]: en un mot tout y est si rare soit à cause de l'Arthitecture de son bastiment, soit à cause de tant de beauté dont cette Eglise est remplie, qu'on ne peut s'empêcher de croire qu'elle est la plus belle Eglise de Cracovie, principalement à cause de ses Chapelles, entre lesquelles celle de saint Hyacinthe est la plus remarquable” [pisownia oryginalna, wyróżnienie tekstu – KJC, MS, MW]². Kaplice kościoła Świętej Trójcy zajmowały eksponowane miejsce także w innych opisach nowożytnego Krakowa i zespołu dominikańskiego³. Tematem osobnego opracowania naukowego stały się w 1926 roku za sprawą Stanisława Tomkowicza⁴. Jego artykuł, choć w wielu miejscach nieaktualny, do dziś pozostaje jedynym studium przedstawiającym te budowle jako zespół, poddany analizie zarówno od strony historycznej, jak i artystycznej. Z wielu późniejszych opracowań wyróżnia się studium Macieja Zdanek, oparte na wnikliwej analizie źródeł pisanych, porządkujące dane historyczne dla poszczególnych kaplic⁵. Choć literatura naukowa dotycząca kilku najciekawszych artystycznie kaplic jest stosunkowo

² Albert Jouvin de Rochefort, *Le voyageur d'Europe, ou sont les voyages d'Allemagne et de Pologne*, t. 3, Paris 1672, s. 300–301.

³ Jan W. Woś, *Itinerario in Polonia del 1596 di Giovanni Paolo Mucante cerimoniere pontificio (Parte prima: Cracovia)*, *Fonti e studi di storia legislazione e tecnica degli archivi moderni*, vol. 18, Roma 1981, s. 49–54; *Die Aufzeichnungen des Dominikaners Martin Gruneweg (1562 – ca. 1618) über seine Familie in Danzig, seine Handelsreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen*, hrsg. von Almut Bues, Bd. 1–4, Wiesbaden 2008, s. 807–811; *Przewodnik albo kościołów krakowskich krótkie opisanie*, Kraków 1603, s. 39–45 (por. *Przewodnik albo kościołów krakowskich krótkie opisanie wydany w 1603 z widokami Krakowa, którego już nie ma*, red. Justyna Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2002); *Stolecznego Miasta Krakowa kościoły y kleynoty, co w nich iest widzenia godnego y zacnego*, Kraków 1647, s. 38–46; Piotr H. Pruszczyk, *Kleynoty Stolecznego Miasta Krakowa albo kościoły y co w nich iest widzenia godnego y znacznego krotko opisane*, Kraków 1650, s. 41–50; idem, *Kleynoty Stolecznego Miasta Krakowa albo kościoły y co w nich iest widzenia godnego y znacznego [...]*, Kraków 1745, s. 63–108; Michał Siejkowski, *Świątynia Pańska to jest kościół Boga w Trójcy SS. iedyne z klasztorem WW. OO. Dominikanów w Krakowie*, [Kraków 1743]; Felician Nowowiejski, *Phaenix Decoris & Ornamenti Provinciae, Poloniae, S. Ordinis Praedicatorum. D. Hyacinthus Odrovansius*, Posnaniae 1752, s. 200–205.

⁴ Stanisław Tomkowicz, *Kaplice kościoła oo. Dominikanów*, „Rocznik Krakowski”, T. 20: 1926, s. 77–96.

⁵ Maciej Zdanek, *Kaplice i ołtarze dominikańskiego kościoła Świętej Trójcy w Krakowie do początku XVII w.*,

obfita, to żadna z nich nie doczekała się dotąd pełnej monografii⁶.

Przez kaplicę rozumiemy pomieszczenie wydzielone z przestrzeni kościoła, lecz zarazem z nią skomunikowane (arkadą, portalem, przejściem, czasem także oknami), z własnym ołtarzem (ołtarzami), niekiedy konsekrowane, a więc mogące służyć wypełnianiu funkcji liturgicznych⁷. Definicja

w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, t. 13, Kraków 2013, s. 109–125.

⁶ M.in.: Jerzy Z. Łoziński, *Grobowe kaplice kopułowe 1520–1620*, Warszawa 1973, s. 146–171; Katarzyna Brzezina-Scheuerer, *Z dziejów barokowego ołtarza św. Jacka w kościele Dominikanów w Krakowie*, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 669–682; Andrzej Włodarek, *Kaplica św. Róży z Limy, grobowa Lubomirskich, przy kościele Dominikanów w Krakowie i jej konserwacja*, w: ibidem, s. 683–690; Michał Kurzej, *Depingere fas est. Sebastian Piskorski jako konceptor i prowizor*, Kraków 2018, s. 292–297; Krzysztof J. Czyżewski, Marek Walczak, *The Archconfraternity of the Rosary in the Dominican Churches of Kraków. Piety and Patronage of the Arts*, „Acta Historiae Artis Slovenica”, 2018, t. 23, nr 2, s. 139–162; eidem, *Oprawa artystyczna świąt i uroczystości Arcybractwa Różańcowego w kościele Dominikanów w Krakowie*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 45: 2020, s. 59–84; Aleksander Stankiewicz, *Architektura kaplicy książąt Zbaraskich przy kościele oo. Dominikanów w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, T. 84: 2018, s. 79–99.

⁷ Literatura na temat średniowiecznych i nowożytnych kaplic bocznych w kościołach jest obfita i może być tu podana jedynie w wyborze. Prawdopodobnie najstarsze były kaplice przy katedrze paryskiej: Christian Freigang, *Chapelles latérales privées. Origines, fonctions, financement: le cas de Notre-Dame de Paris*, w: *Art, cérémonial et liturgie au Moyen Âge: actes du colloque de 3e Cycle Romand de Lettres, Lausanne-Fribourg, 24–25 mars, 14–15 avril, 12–13 mai 2000*, ed. Nicolas Bock et al., Études lausannoises d'histoire de l'art, vol. 1, Roma 2002, s. 525–544; Mailan S. Doquang, *The Lateral Chapels of Notre-Dame in Context*, „Gesta”, 2011, Vol. 50, No 2: 2011, s. 137–161. Na temat kaplic prywatnych przy kościołach mendikańskich szczególnie w Italii por. m.in.: Ena Giurescu, „Trecento Family Chapels in Santa Maria Novella and Santa Croce: Architecture, Patronage, and Competition”. A dissertation submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Institute of Fine Arts, New York University, May 1997; Julian Gardner, *The Family Chapel: Artistic Patronage and Architectural Transformation in Italy circa 1275–1325*, w: *Art, cérémonial et liturgie*, op.cit., s. 545–564; Claudia Bolgia, *Ostentation, Power, and Family Competition in Late-Medieval Rome: The Earliest Chapels at S. Maria in Aracoeli*, w: *Aspects of Power and Authority in the Middle Ages*, ed. Brenda Bolton, Christine Meek, Turnhout 2007, s. 73–106. O kaplicach bocznych w krajach na północ od Alp por.: Antje Grewolls,

ta nie obejmuje nazywanych także kaplicami ołtarzy otoczonych kratami czy balustradami, o których istnieniu w omawianym kościele nic jednak nie wiadomo. W świątyni krakowskich dominikanów w ołtarze wyposażone było za to przyziemie i górna kondygnacja lektorium, którego przesłą tworzyły *sui generis* kaplice, co skłania do uwzględnienia ich w niniejszym studium, choć nieliczne dotyczące ich źródła nie określają ich jako *capellae*⁸. Typologicznie ołtarze lektorium sytuują się między ołtarzami wydzielonymi w przestrzeni kościoła balustradą lub kratą a kaplicami w wyodrębnionych architektonicznie pomieszczeniach.

W klasztorze Dominikanów były także kaplice niepowiązane architektonicznie z kościołem, jak kapitularz⁹, czy osobne oratoria w dormitorium i nowicjacie¹⁰. Od kaplic przy kościele różniło je nie tylko położenie, lecz także znacznie mniejsza – z punktu widzenia laików – dostępność. Ze względu na sposób użytkowania, formę i kontekst architektoniczny kaplice te stanowią odrębny problem badawczy.

Pierwsze wiarygodne, ale wrywkowe dane o kaplicach odnoszą się do XIV wieku, przy czym część tych informacji pochodzi z późniejszych źródeł¹¹. W miarę kompletną listę ołtarzy w kaplicach można ustalić dla końca XV wieku (il. 4). Kluczowe znaczenie mają tu dwa procesjonały z tego czasu, dotąd

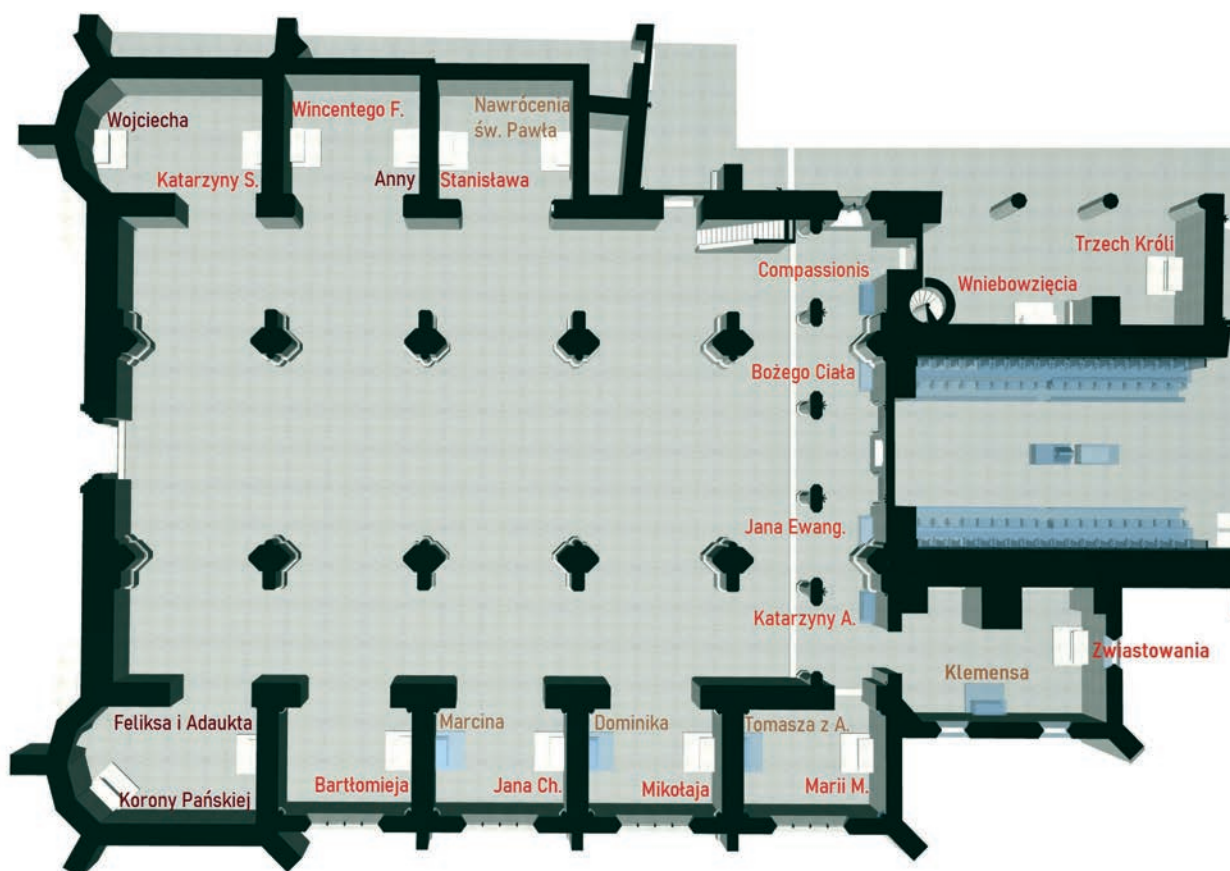
Die Kapellen der norddeutschen Kirchen im Mittelalter. Architektur und Funktion, Kiel 1997. O funkcjach sepulkralnych kaplic bocznych por.: Nicolas Schätti, *Chapelles funéraires de quelques églises de l'ancienne Savoie du Nord au XVe siècle: organisation de l'espace sacré, décors et aménagement*, w: *Art, cérémonial et liturgie*, op.cit., s. 595–610. O kaplicach w okresie wczesnonowoczesnym por. szczeg.: *Chapels of the Cinquecento and Seicento in the Churches of Rome: Form, Function, Meaning*, ed. Chiara Franceschini, Steven F. Ostrow, Patrizia Tosini, Milano 2020.

⁸ Marcin Szyma, *Where is the Burial Place of Filippo Buonaccorsi, called Callimachus? From the Research on the Topography of the Dominican Church in Cracow*, w: *Epigraphica & Sepulcralia VII. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií*, red. Jiří Roháček, Praha 2016, s. 70–72; Krzysztof J. Czyżewski, Marcin Szyma, Marek Walczak, „Madonny Jackowe”. *Kultowe i artystyczne aspekty alabastrowych figur w Krakowie, Przemyślu i Lwowie*, „Rocznik Krakowski”, T. 85: 2019, s. 54; Marcin Szyma, Anna Bojęś-Białasik, Jacek Czechowicz, Krzysztof J. Czyżewski, Marek Walczak, *Przegroda chórowa i lektorium w kościele Trójcy Świętej w Krakowie. Rekonstrukcja – datowanie – użytkowanie*, „Biuletyn Historii Sztuki” (w druku).

⁹ S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 95–96.

¹⁰ Ibidem, s. 96.

¹¹ M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 110–113.

4. Rekonstrukcja rozmieszczenia ołtarzy w kaplicach bocznych i przyziemiu lektorium kościoła Świętej Trójcy w końcu XV wieku: kolor czerwony – lokalizacja ołtarza pewna; kolor bordowy – lokalizacja wysoce prawdopodobna; kolor jasnobrązowy – lokalizacja hipotetyczna; położenie ołtarzy w obrębie kaplic umowne. Oprac. Marcin Szyma, modelowanie 3D wg chmury punktów Jacek Czechowicz, pomiar laserowy ArchiTube

niewzględniane w badaniach topografii kościoła w średniowieczu. Spisane tą samą ręką dla krakowskiego klasztoru Świętej Trójcy, zawierają m.in. wykazy antyfon śpiewanych w Wielkich Czwartek podczas obrzędu obmycia ołtarzy¹². Ponieważ treść każdej antyfony dostosowana była do wezwania danego ołtarza, tytuły tych pierwszych są zarazem tytułami ołtarzy, stanowiąc jednocześnie ich wiarygodny rejestr. Co więcej, kolejność antyfon odzwierciedla przebieg obrzędu, pozwala zatem w przybliżeniu ustalić położenie kolejnych ołtarzy, przy czym niektóre udało się umiejscowić już we wcześniejszych badaniach, na podstawie innych źródeł¹³. Cenniejszy

¹² Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie (dalej: APPD), K XV 5, R XV 7. Rękopisy skatalogował Grzegorz Kubieniec w ramach grantu „Katalog łacińskich rękopisów średniowiecznych z Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie”, zrealizowanego w latach 2011–2014 pod kier. Anny Zajchowskiej. G. Kubieńcowi winni jesteśmy wdzięczność za zwrócenie uwagi na te niezwykle ciekawe źródła.

¹³ Omówił je M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit.

poznawczo jest rękopis K XV 5, zawierający więcej śpiewów; K XV 7 wydaje się jego skróconą wersją. Pod względem kolejności antyfon oba manuskrypty są zgodne. Układ śpiewów zapisanych w procesjonale K XV 5 pozwala się domyślać, że procesja wielkoczwartkowa najpierw nawiedzała ołtarze położone w prezbiterium, później w przyziemiu lektorium, następnie w kaplicach bocznych, ponownie w lektorium (na piętrze i w przyziemiu), w otwartej na krużganek kaplicy po północnej stronie chóru, i na koniec w klasztorze. Na obecnym etapie znajomości topografii kościoła nie ma przesłanek, by któryś z ołtarzy wymienionych (pośrednio) przez źródło lokalizować przy filarach międzynawowych czy przy ścianach korpusu. Oczywiście taka lokalizacja nie jest w kilku przypadkach wykluczona, stwierdzone lub bardzo prawdopodobne położenie większości ołtarzy pozwala jednak przyjąć, że w obrębie korpusu zastosowano zasadę nawiedzania wyłącznie ołtarzy lektorium i kaplic bocznych. Oznaczałoby to, że niemal wszystkie kaplice lateralne (z jednym wyjątkiem) u schyłku średniowiecza wyposażone były w dwa oł-

tarze. Z innych źródeł wynika, że sytuacja taka miała miejsce na pewno w co najmniej trzech kaplicach; w kilku następnych można mówić o mocnych przesłankach źródłowych.

Przypuszcza się, że pierwsza kaplica przy kościele Świętej Trójcy funkcjonowała już w 2. połowie XIII wieku i znajdowała się na przedłużeniu nawy północnej ku wschodowi¹⁴. Istnienie takiego lokum było konsekwencją połączenia kościoła o trójnawowym korpusie i długim chórze z krużgankiem klasztornym. W 2. połowie XIII wieku w rzekomej kaplicy spowiado wiernych¹⁵, według nowożytnej tradycji miano w niej grzebać zasłużonych braci, w tym towarzyszy św. Jacka Odrowąża (pochowanego w 1257 roku na wschodnim krańcu nawy północnej¹⁶). Nie ma poszlak, że pomieszczenie to już w XIII wieku miało własny ołtarz, a więc że faktycznie było kaplicą pod względem liturgicznym¹⁷. Taką funkcję można uznać za pewną dopiero po jego całkowitej przebudowie w 2. połowie XIV wieku.

Pierwsza stwierdzona akcja dobudowy kaplic rozpoczęła się w 3. ćwierci XIV wieku, a zakończyła w 1. połowie następnego stulecia. Kaplice były sukcesywnie dostawiane do kolejnych przęseł korpusu, a częściowo także do prezbiterium. Najstarsze stanę-

ły jeszcze przy korpusie halowym (pseudobazylikowym) i były dostosowane do jego wysokości¹⁸. Kolejne powstały już podczas zamiany hali na bazylikę o znacznie wyższej niż dotąd nawie. Skutkiem tego nowsze kaplice również były od starszych wyraźnie wyższe. Ten dysonans wyeliminowano w 1. połowie XV wieku, nadbudowując starsze kaplice do wysokości nowych.

Jak można sądzić, w pierwszej kolejności powstały trzy kaplice przy środkowym odcinku nawy południowej. Nie wiadomo, czy już w tej fazie istniała także kaplica przy wschodnim przęśle tej nawy (na miejscu obecnej kaplicy Myszkowskich). Wspomniana wyżej przebudowa i podwyższenie tych pomieszczeń w 1. połowie XV wieku dokonały się dzięki ich nowym świeckim patronom. Nazwy, pod jakimi kaplice występują w nowożytnych i dziewiętnastowiecznych opisach kościoła (a w konsekwencji także w późniejszej literaturze), utworzone zostały z kolei od ich następnych, szesnastowiecznych właścicieli.

Ze wspomnianych trzech budowli jako pierwsza w źródłach występuje kaplica św. Mikołaja, ufundowana przez krakowskiego mieszczanina Mikołaja Edelinga przed rokiem 1368 (zapewne po 1350 r.), identyfikowana przez Macieja Zdanka z kaplicą przy drugim od wschodu przęśle nawy południowej¹⁹. Procesjonał K XV 5 istotnie wymienia antyfonę św. Mikołaja w miejscu odpowiadającym położeniu kaplicy. Niewykluczone, że kolejna antyfona w tym spisie – o św. Dominiku – odnosi się do ewentualnego drugiego ołtarza w tym pomieszczeniu. Wydaje się, że to właśnie tę kaplicę przebudował biskup chełmski Jan Biskupiec, dawny prowincjał polskiej prowincji dominikańskiej, być może dodając przy tej okazji drugi ołtarz pod wezwaniem założyciela zakonu²⁰. Nowożytne nazwy kaplicy – *capella Prowanowa*, *capella Prowanoroum* – pochodzą od pochowanego w niej Prospera Provany (zm. 1584), włoskiego kupca i bankiera²¹. Spoczęła

¹⁴ Agnieszka Madej-Anderson, *Repräsentation in einer Bettelordenskirche. Die Spätmittelalterlichen Bildtafeln der Dominikaner in Krakau*, Ostfildern 2007, s. 37; M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 111–112.

¹⁵ Jak wolno sądzić na podstawie przekazu Wincentego z Kielczy: *Vita Sancti Stanislai Cracoviensi episcopi (Vita Maior)*, wyd. Wojciech Kętrzyński, Monumenta Poloniae Historica, t. 4, Lwów 1884, s. 433.

¹⁶ Marcin Szyma, *Lokalizacja i aranżacja pierwotnego grobu brata Jacka w kościele Dominikanów w Krakowie*, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 149–168; idem, *Pozzycie klasztoru Dominikanów w świetle ostatnich badań: zagadnienie lokalizacji pierwotnego grobu brata Jacka Odrowąża*, w: *Kraków romański. Materiały sesji naukowej odbytej 13 kwietnia 2013*, Kraków w Dziejach Narodu, t. 33, Kraków 2014, s. 121–135; idem, *The Original Tomb of St Hyacinth in the Dominican Church in Cracow*, w: *Epigraphica & Sepulcralia V. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií*, red. Jiří Roháček, Praha 2014, s. 203–218.

¹⁷ Wymagałoby to założenia (przy zastosowaniu metody retrogresywnej), że kaplica w XIII w. nosiła wezwanie maryjne (M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 116). Tymczasem najstarszym ołtarzem maryjnym w kościele (o czym niżej) wydaje się sąsiedni ołtarz *de Compassione*, położony na wschodnim zakończeniu nawy północnej. Umieszczenie tak blisko siebie dwóch ołtarzy maryjnych już w XIII w. jest mało prawdopodobne, zapewne nastąpiło dopiero w okresie dużego nasycenia kościoła bocznymi ołtarzami, uchwytnego źródłowo nie wcześniej niż dla 2. poł. XIV w.

¹⁸ Co wykazały badania architektoniczne Waldemara Niewaldy; Halina Rojkowska, *Teren dawnego cmentarza Św. Trójcy. Przemiany przestrzenne*, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 220. Nowych informacji na temat wyglądu tych kaplic dostarczyły obserwacje Jacka Czechowicza (publikacja w opracowaniu).

¹⁹ M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 122.

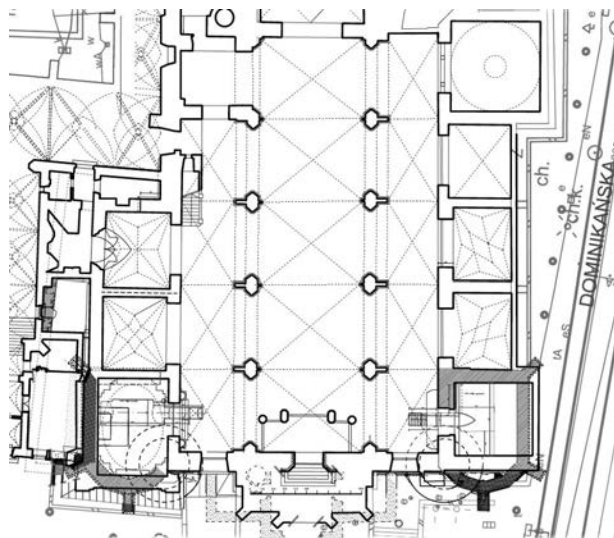
²⁰ Marcin Szyma, Marek Walczak, *Niesymetryczne sklepienia gwiazdźiste w kościele Dominikanów w Krakowie* (w druku).

²¹ Katarzyna Mikocka-Rachubowa, *Nagrobek Prospera Provany – wybitne dzieło krakowskiej rzeźby XVI wieku*, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 551–566.

w niej także jego córka Barbara (zm. 1621). W inwentarzu kościoła i klasztoru z lat 1820–1822 odnotowano, że opiekę nad kaplicą sprawował wówczas cech piekarzy²².

Według M. Zdanka kolejna ku zachodowi kaplica została początkowo poświęcona św. Janowi Chrzcicielowi²³, co znajduje potwierdzenie w kolejności antyfon w procesjonale K XV 5. Następna zapisana w nim pieśń dedykowana jest św. Marciniowi, co może wskazywać na istnienie w omawianym wnętrzu drugiego ołtarza, nieznanego z innych źródeł, a poświęconego biskupowi Tours. Kaplica ta była zapewne jedną z dwóch, które przy kościele Świętej Trójcy ufundował – to znaczy gruntownie przebudował – Piotr Szafraniec, będący w ostatnich latach życia (1433–1437) wojewodą krakowskim. Wiadomo, że przynajmniej jedna z kaplic Szafranca istniała w 1432 roku, drugą być może przejął po Mikołaju Pieniążku, zmarłym w owym roku, i ukończył²⁴. W 1440 roku konwent zobowiązał się odprawiać msze w kaplicy św. Jana w intencji krakowskiego kupca Piotra Hirszberga, w zamian za legat 150 grzywien. W XVI wieku kaplica stała się miejscem pochówku rodziny Orlików. Najpóźniej w XVII stuleciu zmieniono wezwanie na św. Jana Ewangelisty²⁵, co być może miało związek z likwidacją lektorium i zmianą wezwania jednego z jego ołtarzy ze św. Jana Ewangelisty na Imienia Jezus²⁶. W inwentarzu z lat 1820–1822 kaplica figuruje pod wezwaniem Matki Boskiej Dzikowskiej, jako kaplica cechu szewców²⁷.

Problem z rekonstrukcją pierwotnego tytułu następnej ku zachodowi kaplicy polegał dotąd na tym, że jej najstarsze znane wezwanie – św. Bartłomieja – odnotowano dopiero w XVIII wieku²⁸. I ponownie z pomocą przychodzi tu rękopis K XV 5, potwierdzający, że *patrocinium* to ma metrykę najpóźniej piętnastowieczną. Była to zapewne druga z dwóch kaplic gruntownie przebudowanych z fundacji Piotra Szafranca. W XVI wieku pochowano w niej Mikołaja Bogusza, a w XVIII stuleciu służyła cechowi krawców²⁹. Wezwanie błogosławionego Czesława

5. Kraków, kościół Świętej Trójcy, rekonstrukcja rzutu gotyckich kaplic po bokach fasady. Rys. Magdalena Goras

nadano kaplicy zapewne w związku z beatyfikacją dominikanina w 1713 roku³⁰.

Kolejne dwie, bardzo podobne do siebie kształtem kaplice stały symetrycznie po bokach fasady (il. 5). Południowa powstała sumptem Kazimierza Wielkiego krótko przed rokiem 1370, a uposażył ją Otton z Pilczy, który później został w niej pochowany (zm. zapewne w grudniu 1384)³¹. W 1464 roku prawnuk Ottona, Jan Pilecki, określił pomieszczenie mianem *capella nostra*, ale dominikanie jeszcze w pocz. XVII wieku nazywali je *capella regis*. Królewski charakter kaplicy został podkreślony przez wezwanie jej dwóch ołtarzy, które można zrekonstruować na podstawie cytowanego procesjonau: *Coronae Domini* oraz świętych Feliksa i Adaukta³².

³⁰ Józef Mączyński, *Pamiętka z Krakowa. Opis tego miasta i jego okolic*, t. 2, Kraków 1845, s. 287; S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 78.

³¹ Marcin Szyma, *The Chapel of Casimir the Great at the Dominican Church of the Holy Trinity in Cracow*, w: *Medieval Art, Architecture and Archeology in Medieval Cracow and Lesser Poland*, ed. Agnieszka Rożnowska-Sadrei, Tomasz Węclawowicz, British Archeological Association Conference Transaction, Vol. 37, Leeds 2014, s. 28–47.

³² Na obecność dwóch ołtarzy w kaplicy (nie znając jeszcze ich wezwań) zwrócił uwagę M. Zdaneek, op.cit., s. 124–125. O wezwaniu świętych Feliksa i Adaukta w Krakowie: Jerzy Rajman, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 272; Marek Walczak, *Dlaczego król Kazimierz Wielki zachował od zniszczenia wawelską rotundę Najświętszej Marii Panny?*, w: *Lapides viventes. Zaginiony Kraków wieków średnich. Księga dedykowana profesor Klementynie Żurowskiej*, red. Jerzy Gadomski et al., Kraków 2005, s. 102; J. Rajman, ibi-

²² S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 78; M. Zdaneek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 122.

²³ M. Zdaneek, ibidem, s. 122–123.

²⁴ M. Szyma, M. Walczak, *Niesymetryczne sklepienia*, op.cit.

²⁵ M. Zdaneek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 123.

²⁶ M. Szyma et al., *Przegroda chórowa*, op.cit.

²⁷ S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 78.

²⁸ M. Zdaneek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 123.

²⁹ S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 78; M. Zdaneek, ibidem, s. 123.

To drugie nawiązywało do starożytnego kościoła pod tym samym tytułem na wzgórzu Wawelskim, odnowionego przez Kazimierza Wielkiego³³. *Capella regis* była, jak się wydaje, pierwszą kaplicą budowaną równocześnie z nowym korpusem bazylikowym, dostosowaną zatem do jego wysokości.

Świecki patronat bliźniaczej kaplicy po stronie północnej jest zagadką. *Patrocinium* św. Katarzyny Sienneńskiej, potwierdzone od końca XV wieku i utrzymane po całkowitej przebudowie kaplicy w XVII stuleciu, mogło zostać nadane dopiero po kanonizacji sławnej tercjarki w roku 1461³⁴. W 1508 przed stopniami ołtarza kaplicy pochowano świętobliwą tercjarkę Beatę³⁵. Informacja ta, w połączeniu z wymownym *patrocinium*, pozwala widzieć tutaj oratorium sióstr III zakonu dominikańskiego mieszkających w dwóch domach przy ulicy Stolarskiej, naprzeciw klasztoru braci Kaznodziejów³⁶. Trudno stwierdzić, czy już wówczas kaplica znajdowała się w obszarze zainteresowań Tęczyńskich, których kontakty z klasztorem są potwierdzone dopiero od końca XV wieku³⁷. Przekaz Abrahama Bzowskiego z początku XVII stulecia poświadczający istnienie w kaplicy nagrobka pewnej matrony z rodu Tęczyńskich, Maciej Zdanek ostrożnie powiązał z Katarzyną, wdową po Andrzeju Tęczyńskim, kasztelanem krakowskim. Za duszę Katarzyny modlono się w kaplicy na mocy zapisu poczynionego w roku 1540 przez Jana Tęczyńskiego, wojewodę sandomierskiego, stryjecznego brata wspomnianego Andrzeja. W 1541 roku kaplica określona została jako „capella s. Catherinae donacionis de Thenczin, vbi duo sunt altaria”³⁸. Nieznany skądinąd drugi ołtarz (chronologicznie zapewne wcześniejszy) był – jak pozwala sądzić procesjonał – dedykowany św. Wojciechowi, w którym wolno widzieć pierwotnego patrona kaplicy.

dem, nie notuje występowania wezwania Korony Cierniowej w średniowiecznym Krakowie.

³³ M. Walczak, *Dlaczego król*, op.cit., s. 93–115.

³⁴ M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 113.

³⁵ Maciej Zdanek, *O związkach rodziny Tęczyńskich z konwentem dominikanów krakowskich*, w: *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*, red. Waldemar Bukowski, Tomasz Jurek, Kraków 2012, s. 451–465.

³⁶ Waldemar Komorowski, *Klasztory dominikanek przy ulicy Stolarskiej. Historia i architektura*, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 199–210.

³⁷ M. Zdanek, *O związkach*, op.cit., s. 456–457.

³⁸ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, „Acta officialia Cracoviensia”, t. 71, s. 487–489 (za: M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 113).

Druga od zachodu kaplica przy nawie północnej została dostawiona do opisanej poprzednio najpóźniej w początkach XV wieku³⁹, i prawdopodobnie miała wezwanie św. Anny (co znów pozwala ustalić nieoceniony procesjonał K XV 5). Nic nie wiadomo na temat jej fundatora. Krótko po kanonizacji św. Wincentego Ferreriusza w 1455 roku kaplicę wyposażono w poświęcony mu ołtarz⁴⁰. Z czasem przybyło w niej grobów możnowładców, w tym Aleksandra Myszkowskiego, fundacji Piotra Myszkowskiego, kanonika krakowskiego (późniejszego biskupa) z roku 1547, Stanisława z Kuczkowa Kuczkowskiego (zm. 1607) oraz Jana Narębskiego i jego żony, Ewy z Milanowskich⁴¹. Znany jest także zapis obligacji mszalnej z 1600 roku za pochowaną tu Barbarę Dembińską⁴². W XVII wieku z kaplicy korzystały tercjarki; albo więc każdy z dwóch istniejących w Krakowie domów sióstr miał własną kaplicę, albo z czasem przeniosły się one z kaplicy św. Katarzyny do kaplicy św. Wincentego⁴³. W XVIII wieku kult tego ostatniego został wyprowadzony do kaplicy Różańcowej, co spowodowało powrót do pierwotnego *patrocinium* – św. Anny⁴⁴.

Fundatorem kolejnej kaplicy (trzeciej od zachodu przy nawie północnej), noszącej wezwanie św. Stanisława i Męki Pańskiej, był Jan Ligęza z Niewiarowa (zm. 1418), wojewoda łęczycki⁴⁵. Podwójne wezwanie, poświadczone w początkach XVII wieku, wynikało, jak można sądzić, z obecności dwóch ołtarzy w kaplicy. Jeśli tak, to kierując się procesjonałem, ich *patrocinia* można zrekonstruować jako św. Stanisława i Nawrócenia św. Pawła. W początkach XVII wieku, gdy kaplica Lubomirskich zastąpiła *capellae Regis*, a znajdujące się w niej ołtarze zlikwi-

³⁹ Anna Bojęś-Białasik, Dariusz Niemiec, *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie w świetle badań archeologicznych w latach 2010–2012*, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 279–289; Magdalena Goras, *Rozpoznanie badawcze pomieszczeń pomiędzy korytarzem furty a północnymi kaplicami kościoła Dominikanów w Krakowie*, w: ibidem, s. 315–334.

⁴⁰ M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 114.

⁴¹ „Inwentarz Kościoła Klasztornego i Klasztoru Xięży Dominikanów w Gminie Pierwszej, przy ulicy Szeroka zwanej w Wolnym Mieście Krakowie...” [1820–1822], APPD, Kr 41, s. 79.

⁴² M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 114.

⁴³ *Stolecznego Miasta Krakowa*, op.cit., s. 39; M. Siejkowski, *Świątynia Pańska*, op.cit., s. 10.

⁴⁴ P. H. Pruszczyk, *Kleynoty* (1745), op.cit., s. 84; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 4: *Miasto Kraków*, cz. 3: *Kościół i klasztor Śródmieścia 2*, red. Izabella Rejduch-Samkowska i Jan Samek, Warszawa 1978, s. 129–130.

⁴⁵ M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 114.

dowano, kult Męki Pańskiej zostałby przeniesiony właśnie do kaplicy Ligezów. Prawa tej rodziny do kaplicy ugruntowała niewiele wcześniej fundacja Przecława Niewiarowskiego, pochowanego w niej w roku 1595. W późniejszym czasie w oratorium tym ulokowało się bractwo ubogich dziadów „pod Imieniem Pana Jezusowym, wszelkimi odpustami uprzywilejowane”⁴⁶.

W 4. ćwierci XIV wieku między chórem, krążankiem i nawą północną, na miejscu rzekomej najstarszej kaplicy kościoła, powstała zachowana do dzisiaj gotycka kaplica NMP i Trzech Króli, zapewne już wówczas wyposażona w dwa ołtarze, których obecność pod koniec następnego stulecia stwierdza przywoływany już wielokrotnie procesjonał. W 1402 roku w kaplicy pochowano rycerza Klemensa z Kurowa, który być może przyczynił się do jej budowy lub wyposażenia⁴⁷. W 1600 roku kaplicę przekazano Arcybractwu Różańca Świętego, a po jego przeniesieniu w latach 80. XVII wieku do nowego oratorium (o czym niżej) zamieniono ją na miejsce kultu św. Piusa V – z okazji jego kanonizacji w 1713 roku⁴⁸.

Najpóźniej w pierwszych latach XV wieku zbudowano kaplicę św. Marii Magdaleny po południowej stronie wschodniego przęsła prawej nawy. W 1408 roku miało z niej korzystać bractwo rycerskie pod przewodnictwem ruskiego księcia Aleksandra (zapewne Witolda), a najpóźniej, od 1413 roku – cech kupców⁴⁹. Spis antyfon w procesjonał K XV 5 pozwala umieszczać w kaplicy w końcu XV wieku drugi ołtarz – św. Tomasza z Akwinu. Wezwania obu ołtarzy przeniesiono w okresie nowożytnym na nowe ołtarze w nawie. Symetrycznie do kaplicy NMP i Trzech Króli, po południowej stronie chóru, zbudowano kolejną kaplicę maryjną, której pełne wezwanie – Zwiastowania NMP – podają oba procesjonały oraz źródła z początku XVI wieku. Kaplica funkcjonowała w roku 1442, rok później

została uposażona przez rycerza Mikołaja Serafina z Barwałdu, a odnowiona i hojnie wyposażona z zapisu testamentowego Jana Polaka z Karnkowa, kasztelana gnieźnieńskiego (zm. 1503). Od nazwiska tego ostatniego nazywano ją kaplicą Polakową⁵⁰. Być może kaplica miała drugi ołtarz, św. Klemensa, poświęcona mu antyfona pojawia się bowiem w procesjonał K XV 5 pomiędzy antyfonami *de Annunciatione dominica* i *de s. Maria Magdalena*.

Elementem przebudowy halowego korpusu kościoła na bazylikę filarowo-przyporową było wzniesienie na początku 4. ćwierci XIV wieku lektorium w formie pięcioprzęsłowego portyku (il. 6)⁵¹. W jego przyziemiu mieściły się cztery ołtarze, kolejno od północy: Matki Boskiej Bolesnej (*Compassionis*), Bożego Ciała⁵², św. Jana Ewangelisty i św. Katarzyny Aleksandryjskiej⁵³ (środkowe przęsło, zapewne pozbawione ołtarza, służyło wyłącznie komunikacji chóru z nawą). Na piętrze ulokowano kolejne, jak się wydaje, trzy ołtarze: św. Piotra Męczennika⁵⁴, św. Apolonii oraz Archaniola Michała. W ołtarzu *de Compassione* wolno widzieć najstarszy ołtarz maryjny, a zapewne także najstarszy boczny ołtarz w kościele. Ołtarz Bożego Ciała został z czasem zastąpiony ołtarzem Matki Boskiej Różańcowej, a ołtarz św. Jana Ewangelisty – ołtarzem Imienia Jezus. Przęsła portyku były wykorzystywane w celach sepulkralnych, np. przed ołtarzem Bożego Ciała, obok swojego rodaka – Ainolfa Tedaldiego – pochowany został Kallimach. Lektorium rozebrano w związku z rozbudową kaplicy św. Jacka (o czym niżej), przeprowadzoną w latach 1581–1583.

Nowy rozdział w funkcjonowaniu kościoła zapoczątkowało znalezienie w roku 1543, na wschodnim krańcu nawy północnej, grobu brata Jacka Odrowąża, co wiązało się z jego procesem kanoni-

⁴⁶ *Stołeczne Miasta Krakowa*, op.cit., s. 39–40; M. Siejkowski, *Świątnica Pańska*, op.cit., s. 11 (pisze o obecności bractwa dziadów w czasie przeszłym: „dawnymi czasy”).

⁴⁷ M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 114. Identyfikacja płyty nagrobnej Klemensa z edycją inskrypcji: Tomasz Gałuszka, *Nowe badania nad średniowiecznymi nagrobkami w klasztorze dominikanów krakowskich*, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 431–433.

⁴⁸ M. Siejkowski, *Świątnica Pańska*, op.cit., s. 15; S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 95; *Katalog zabytków*, op.cit., s. 137–138; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *The Archconfraternity*, op.cit.; eidem, *Oprawa artystyczna*, op.cit.

⁴⁹ M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 121.

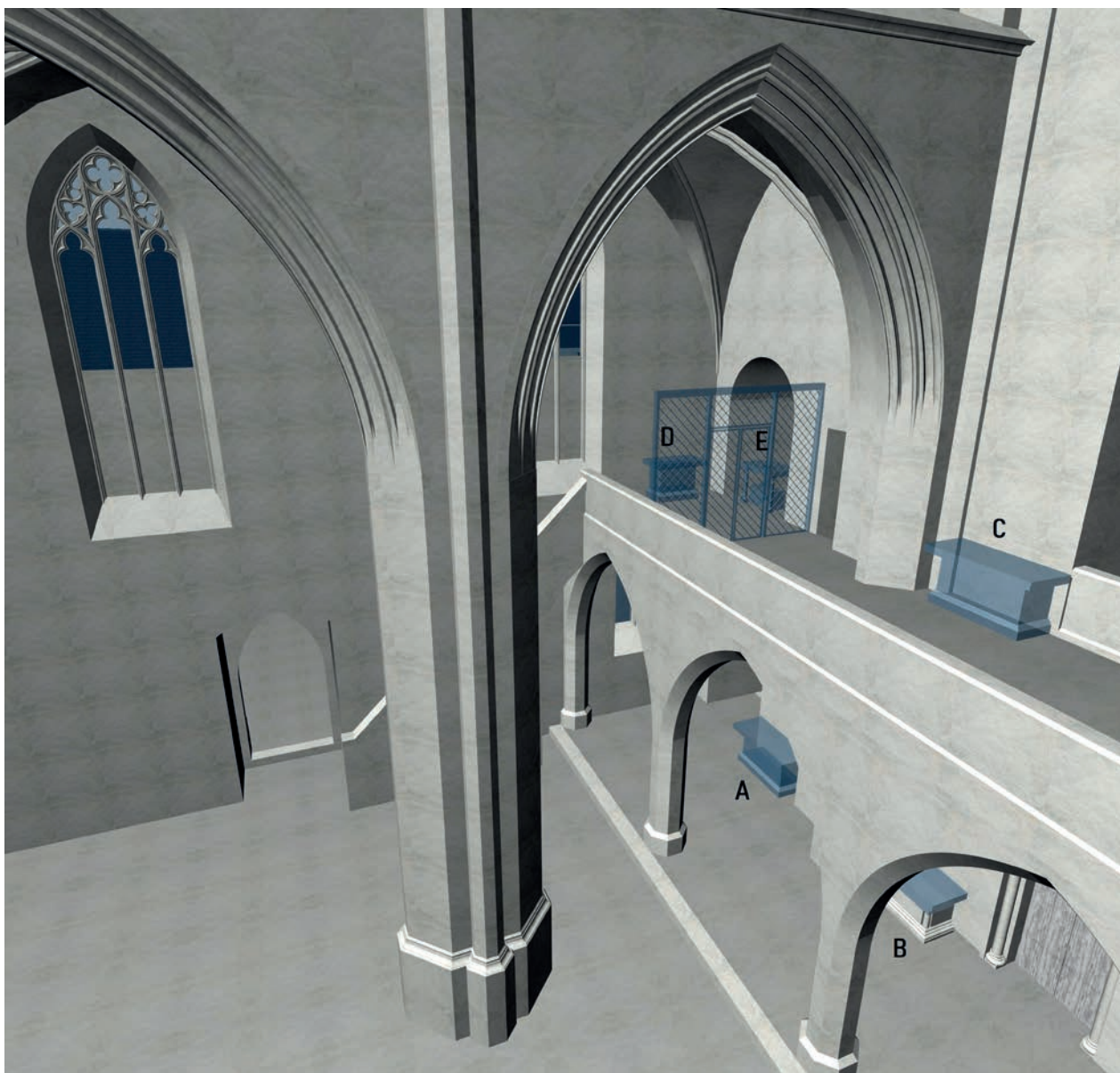
⁵⁰ Piotr H. Pruszczyk, *Kleynoty Stołeczne Miasta* (1745), s. 82–84; *Katalog zabytków*, op.cit., s. 128; M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 119.

⁵¹ M. Szyma et al., *Przegroda chórowa*, op.cit.

⁵² Uposażony przez Franciszka i Krystynę z Sąspowa oraz Jana Poeden (Poedom) mieszczanina krakowskiego w 1407; M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 116.

⁵³ Uposażony przez Prędotę i Dorotę, żonę Jana z Zagajowa, w 1409 oraz przez Macieja z Grójca w 1455 r.; M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 119.

⁵⁴ Ufundowany przez Annę, wdowę po Pakoszu ze Żmigrodu, podkomorzym krakowskim, zmarłym w 1409 r. Z ołtarzem tym związane były także obligacje mszalne Jarosława Kozłowskiego (wpisane pod datą 1449) oraz Andrzeja Kombiałeckiego, podkomorzego płockiego (pod 1573); M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 117–118, przyp. 56.

6. Rekonstrukcja północnej części lektorium w kościele Świętej Trójcy w Krakowie, stan po budowie pierwszej kaplicy św. Jacka: A – ołtarz Compassionis, B – ołtarz Bożego Ciała, C – ołtarz św. Piotra Męczennika, D i E – ołtarze większy i mniejszy kaplicy św. Jacka. Oprac. Marcin Szyma, Anna Bojęś-Białasik, Jacek Czechowicz, Krzysztof J. Czyżewski, Marek Walczak, modelowanie 3D wg chmury punktów Jacek Czechowicz, pomiar ArchiTube

zacyjnym⁵⁵. Dwa lata później przysłemu świętemu dedykowano osobną kaplicę, w której znalazły się jego relikwie. Szczelne otoczenie korpusu kościoła kaplicami i krużgankiem, przy chęci uszanowania tradycji miejsca pochowku Jacka Odrowąża, wymusiły budowę poświęconego mu oratorium w nietypowym miejscu – na piętrze, nad zachodnią częścią kaplicy NMP i Trzech Króli⁵⁶. Późniejsza tradycja w anachroniczny sposób tłumaczyła taką lokali-

zację nawiązaniem do położenia celi świętego⁵⁷. Pierwotna, niewielka kaplica była zbiorową fundacją, w której największy udział miał król Zygmunt I Stary, a po nim Jan Odrowąż (bliżej nieokreślony przedstawiciel rodu, z którego wywodził się św. Jacek), krakowska kapituła katedralna i biskup krakowski Piotr Gamrat. Kaplica, powiązana z funkcjonującym jeszcze lektorium, została zastąpiona nową, znacznie okazalszą w latach 1581–1583, co

⁵⁵ Por. wyżej, przyp. 15.

⁵⁶ J.Z. Łoziński, *Grobowe kaplice*, op.cit. s. 156–158, 162.

⁵⁷ Leonard Lepszy, Stanisław Tomkowicz, *Kraków, kościół i klasztor oo. Dominikanów*, Zabytki Sztuki w Polsce, t. 1, Kraków 1924, s. 36.

7. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica św. Jacka, widok wnętrza ku wschodowi. Fot. Daniel Podosek

wiązało się ze wznowieniem procesu kanonizacyjnego i było przedsięwzięciem polskiej prowincji dominikańskiej. Kaplicę zmodernizowano po kanonizacji Jacka w drugiej i trzeciej dekadzie XVII wieku staraniem Zofii z Sieneńskich Stadnickiej oraz około 1700 roku, z inicjatywy przeora konwentu (il. 7)⁵⁸.

W gotyckiej kaplicy św. Marii Magdaleny spoczął biskup krakowski Piotr Myszkowski (zm. 1591), a kilka lat później jego bratanek, marszałek wielki koronny Zygmunt Myszkowski, zastąpił ją nową, ukończoną w 1614 roku⁵⁹. W jego ślady poszedł kasztelan wojnicki i starosta sandomierski Sebastian Lubomirski (zm. 1616), fundując w latach 1605–1610 mauzoleum rodowe w miejscu dawnej kaplicy Królewskiej⁶⁰. Sebastian spoczął w jej podziemiach 5 sierpnia 1613 roku⁶¹, jego żona zaś, Anna z Branickich, 3 lutego 1639⁶². Już wcześniej w krypcie pod kaplicą pochowano ich dzieci: w 1610 roku Joachima, starostę dobczyckiego, który w wieku 22 lat zmarł pod Smoleńskiem⁶³, a 19 kwietnia 1613 roku Eleonorę, zmarłą w wieku szesnastu lat i oto-

czoną przez wspólnotę dominikańską sławą świętości⁶⁴. Swoją obecność w kościele Dominikanów zaznaczyli też Jerzy i Krzysztof Zbarascy. Bracia przygotowali sobie miejsce wiecznego spoczynku w kaplicy, która od średniowiecznej poprzedniczki przejęła wezwanie św. Katarzyny ze Sieny⁶⁵.

Osobne zagadnienie stanowi zespół przybudówek przy fasadzie kościoła: „kaplicopodobnej” kruchty oraz flankujących ją mniejszych oratoriów⁶⁶. Po stronie południowej była to kaplica z ołtarzem Przemienienia Pańskiego i świętych Stanisława, Mikołaja, Doroty i Katarzyny, ufundowanym przez Stanisława Picusa Zawadzkiego w 1597 roku⁶⁷. Po stronie północnej natomiast stała kaplica św. Antonina⁶⁸, poświęcona jednemu z najbardziej znanych świętych dominikańskich. Jego kult rozkwitł w okresie potrydenckiej reformy Kościoła⁶⁹ – przebieg uroczystej translacji jego relikwii w 1589 roku był szeroko znany dzięki szczegółowemu drukowanemu opisowi o. Tommasa Buoninsegni⁷⁰. Według świadectwa Felicjana Nowowiejskiego z roku 1753 kaplica św. Antonina była „varijs idque Nobilissimis picturis adornatum, in cuius Sacelli sepulchro, quiescunt corpora, de Domo, & Familia Mirzensciorum, cum suis epithafijs, & imaginibus”⁷¹ – funkcjonowała zatem jako mauzoleum Mierzeńskich⁷².

Castris ad Smolenscum Anno MDCX. Pridie Nona tum Iulias, Aetatis XXII Cracoviae V. Iduum Novembrium tumultatus, Cracoviae 1610.

⁶⁴ Józef Mączyński, *Pojawianie się Eleonory Lubomirskiej spoczywającej w grobach Kościoła S. Trójcy OO. Dominikanów w Krakowie. Wydanie na dochód podźwignienia z gruzów tegoż Kościoła*, Kraków 1858.

⁶⁵ S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 91–94; *Katalog zabytków*, op.cit., s. 121–122; J. Rajman, *Średniowieczne patronia, op.cit., 56; M. Zdanek, Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 113.

⁶⁶ Na temat „kaplicopodobnych” krucht por. J.Z. Łoziński, *Grobowe kaplice*, op.cit. Trzy kruchty kopułowe stanowią oprawę wejść do kościoła Bożego Ciała na krakowskim Kazimierzu.

⁶⁷ S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 80–81 (datowana na 1580 r.).

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Sally Cornelison, *Art and the Relic Cult of St. Antoninus in Renaissance Florence*, Farnham–Burlington 2012.

⁷⁰ Tommaso Buoninsegni, *Descrizione della traslazione del corpo di Santo Antonino arcivescovo di Firenze. Fatta nella Chiesa di san Marco l'Anno MDLXXXIX*, Firenze 1589.

⁷¹ F. Nowowiejski, *Phaenix Decoris*, op.cit., s. 205.

⁷² Co stwierdza także M. Siejkowski, *Świątynia Pańska*, op.cit., s. 21, a za nim P.H. Pruszczyk, *Kleynoty* [1745], op.cit., s. 87; epitafiów Mierzeńskich nie odnotował za to Wawrzyniec Teleżyński, *Epitaphia In*

⁵⁸ Ryszard Mączyński, *Nowożytnie konfesje polskie. Artystyczne formy gloryfikacji grobów świętych i błogosławionych w dawnej Rzeczypospolitej*, Toruń 2003, passim; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Z królewskiego mauzoleum do sanktuarium świętego: uwagi o dekoracjach groteskowych w kaplicy św. Jacka w kościele Dominikanów w Krakowie*, *Studia nad Sztuką Renesansu i Baroku*, t. 11, red. Irena Rolska, Krzysztof Gombin, Lublin 2012, s. 31–70.

⁵⁹ Andrzej Fischinger, *Kaplica Myszkowskich w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, T. 33: 1953.

⁶⁰ Według inwentarza z lat 1820–1822 kaplica Lubomirskich była „utrzymywana przez Zgromadzenie Tkaczy”, które zakupiło do niej ołtarz boczny; „Inwentarz Kościoła”, op.cit., s. 74–75.

⁶¹ Andrzej Bruździński, *Stanisław Lubomirski (1583–1649) – fundator wiśnickiego klasztoru Karmelitów bosych*, „Folia Historica Cracoviensia”, R. 19: 2013, s. 95. Być może z tej kaplicy pochodzi marmurowa płyta z postacią leżącego rycerza, identyfikowana jako nagrobek Sebastiana Lubomirskiego. Znalaziono ją w podziemiach pałacu Spiskiego w Krakowie w 1828 r., za sprawą Potockich w 1851 r. została umieszczona w neogotyckim obramieniu w kościele parafialnym w Krzeszowicach; Marian Kornecki, *Sztuka sakralna, Natura i Kultura w Krajobrazie Jury*, Kraków 1993 s. 40, 83, il. 73; Józef Skrabski, *Nagrobek Sebastiana Lubomirskiego*, „Sakralne Dziedzictwo Małopolski”, 2021, <https://sdm.upjp2.edu.pl/dziela/nagrobek-sebastiana-lubomirskiego> (dostęp 26.08.2021).

⁶² Jacek Mijakowski, *Znaczna w cnotę matrona [...] Anna z Ruśce Lubomirska, hrabina na Wisnicz [...] dnia 3 lutego w Krakowie u świętej Trojcy schowana*, Kraków 1639.

⁶³ Maciej Woniejski, *Panegyricus Funeris super Joachimo Lubomirski Dobcicen: Capitaneo. Excessit in*

Proces zastępowania kaplic średniowiecznych nowożytnymi zakończyło wzniesienie (1685–1688) największej z nich, przeznaczonej dla Arcybractwa Różańcowego, a powstałej ze składek członków tej największej i najważniejszej w nowożytnym Krakowie konfraterni⁷³. Według tradycji budowa nowej kaplicy była wotum za zwycięstwo pod Wiedniem, do wstawiennictwa Marii w jej cudownym wizerunku z Santa Maria Maggiore (Matki Boskiej Śnieżnej) uciekano się bowiem w obliczu zagrożenia tureckiego, jej interwencji przypisywano też wcześniejsze sukcesy wojsk chrześcijańskich pod Lepanto (1571) i Chocimiem (1621). Budowa kaplicy była zatem hołdem złożonym krakowskiej kopii cudownego wizerunku (il. 8) w obliczu nowego, wspaniałego zwycięstwa. Kopia ta, znana jako Matka Boska Różańcowa, była niewątpliwie najważniejszym obrazem kultowym przechowywanym w kościele Świętej Trójcy. Pobłogosławiona przez Klemensa VIII, została według tradycji ofiarowana Arcybractwu Różańcowemu przez Bernarda Maciejowskiego, wówczas biskupa łuckiego, później krakowskiego, a w końcu prymasa. Do czasu budowy omawianej kaplicy Różańcowej obraz przechowywano w pierwotnej kaplicy arcybractwa (pw. NMP i Trzech Króli), gdzie jego obecność notowano już w roku 1601⁷⁴.

Ostatnia, najslabiej znana kaplica, usytuowana była po północnej stronie chóru, na piętrze, między kaplicą św. Jacka a dormitorium braci. Brak wzmianek na jej temat aż po 1. połowę XIX wieku każe przypuszczać, że nie była powszechnie dostępna. W latach 1820–1822 kaplicę wymieniono bez nazwy; nad mensą ołtarzową wisiał obraz św. Wincenego. Z wielkiego okna, tak jak dziś, rozpościerał się widok na prezbiterium kościoła⁷⁵.

Straszliwy pożar, który strawił kompleks dominikański w roku 1850, spowodował nieodwracalne straty także w wyposażeniu kaplic. Na szczęście jednak przetrwały cztery największe kaplice kopułowe, choć i one nie uniknęły uszkodzeń. Przyciągały uwagę na tle wypalonej do cna świątyni. O. Karol Bołoz-Antoniewicz w kazaniu „na gruzach pogorzałego kościoła Dominikanów” wzywał: „Wejdźmy, wejdź-

8. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Różańcowa, obraz Matki Boskiej Śnieżnej. Fot. Daniel Podosek

my w środek tej świątyni! Po cóż? tam głucho, tam pusto, tam grób; a stróżami tego grobu, to te cztery kaplice, których płomień nie śmiał tknąć⁷⁶. W czasie odbudowy zdecydowano się, niestety, na rozebranie zrujnowanych kaplic przy kruście (il. 9). Szczęśliwie nikt nie wziął na poważnie pomysłów namiestnika Galicji Agenora Romualda Gołuchowskiego, który namawiał podobno przeora Mansweta (Ludwika) Muthwillę, aby osiedlił się z resztą braci u św. Idziego, a pogorzelsko zamierzał uprzętnąć i pozostawić tylko kaplicę św. Jacka, obsadzoną murawą i klombami⁷⁷.

Prace rekonstrukcyjne odbywały się z wykorzystaniem różnych źródeł, m.in. składek publicznych,

Ecclesia SS. Trinitatis FF. Prædicatorum. Cracoviae [...] Collecta, Cracoviae 1790.

⁷³ K.J. Czyżewski, M. Walczak, *The Archconfraternity*, op.cit.; eadem, *Oprawa artystyczna*, op.cit.

⁷⁴ Szerzej na ten temat K.J. Czyżewski, M. Walczak, *The Archconfraternity*, op.cit., s. 144–145; eadem, *Oprawa artystyczna*, op.cit., s. 63–65.

⁷⁵ „Inwentarz Kościoła”, op.cit., s. 186.

⁷⁶ Karol Bołoz-Antoniewicz, *Nauki i mowy przygodne miane w Krakowie*, Kraków 1851, s. 99–105.

⁷⁷ „Okruszyny biograficzne o niektórych znakomitych Ojcach Zakonu Kaznodziejskiego prowincji polskiej i spis prowincjałów od r. 1609 do 1864 r. jako też i OO. Przeorów krakowskich. Zebrał brat K.[Kazimierz] Jucewicz”, APPD, Kr. 907, s. 290.

9. Bogumił Gąsiorowski, kaplice przy fasadzie kościoła Świętej Trójcy po pożarze w 1850 r., akwarela, Biblioteka Jagiellońska, Dział Grafiki, inv. No. 01 IR.217

dotacji instytucjonalnych, ale także środków prywatnych⁷⁸. Odnowienia swojej kaplicy rodowej podjął się książę Jerzy Henryk Lubomirski (1817–1872), który przekazał fundusze na pokrycie kopuły⁷⁹. Ciągłość użytkowania i patronatu rodziny nad kaplicą poświadcza zarówno napis umieszczony w oryginalnym obramieniu tablicy erekcyjnej na zachodniej elewacji⁸⁰, jak i przechowywany w zakrystii kościoła ornat żałobny ufundowany dla upamiętnienia księcia Jerzego Henryka, pochowanego w kaplicy w roku 1872⁸¹. Najbardziej spektakularną fundację uczynił Aleksander Przezdziecki (1814–1871), który jedną z kaplic gotyckich (Zbawiciela, dawniej

⁷⁸ Dobrodziejom wręczano specjalnie zaprojektowane ryciny z wpisanym ręcznie, a w przypadku szczególnie hojnych donatorów wydrukowanym nazwiskiem.

⁷⁹ Marcin Sanak, *Pamięć zdeponowana. Dyplom memoratywny z galki sygnaturki kościoła Dominikanów w Krakowie z 1863 r.*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, T. 22: 2016, s. 110, przyp. 44.

⁸⁰ „Monumento pietatis / a maioribus erecto / posteris gentis / Lubomirscaenae / pristinum splendore restituervnt / A.D. MDCCCXCVIII”.

⁸¹ Ornat z bokami adamaszkowymi oraz pretekstami z haftem krzyżowym z hierogramami Chrystusa, Marii, krzyżami i liliami heraldycznymi oraz modlitwą:

Orlików) polecił odrestaurować i urządził jako mauzoleum matki Adelajdy z Olizarów Przezdzieckiej, 2° voto Dziekońskiej (1794–1848); sam również w niej spoczął. Charakterystyczną cechą tego przedsięwzięcia było zaangażowanie najlepszych miejscowych artystów oraz dopełnienie jej prestiżowymi importami zagranicznymi⁸². Najbardziej okazałym i powszechnie podziwianym elementem wystroju był witraż wykonany w latach 1853–1854 techniką emalii na szkłe w fabryce porcelany w Miśni (zniszczony w 1909), którego ikonografia dostosowana była do miejsca i okoliczności fundacji. W centrum ukazano postać Matki Boskiej z Dzieciątkiem pomiędzy adorantami: świętymi Jackiem i Adelajdą⁸³. Szczególnym przypadkiem fundacji społecznej był nagrobek generała Jana Skrzyneckiego w dawnej kaplicy Ligęzów, który wpisywał się w patriotyczną atmosferę historycznej stolicy Polski i podejmowane tutaj liczne działania upamiętniające narodowych bohaterów⁸⁴.

Dla dopełnienia tego skrótowego rysu historycznego kaplic dominikańskich warto przypomnieć

„Requiem Aeternm (!) dona eis domine Et lxx Perpetua luceat eis Amen”; na podszewce ornatu napis: „Pamięci Xcia Jerzego Lubomirskiego / Złożonego w grobie tej kaplicy 1872 r.”.

⁸² Kier. prac i proj. ołtarza Teofil Żebrawski, poświęcona 8 XII 1857, przemówienie wygłosił o. Innocenty Szeliga; „Kraków 9 grudnia. Wczoraj odbył się obrzęd poświęcenia kaplicy niegdyś Orlikowej przy kościele OO. Dominikanów, odprawiony przez JWX. Administratora Dycezyi. Kaplicę tę odbudował i w bogate sprzęty opatrzył hr. Aleksander Przezdziecki, dopełniając woli matki swej śp. Adelajdy z hr. Olizarów Przezdzieckiej, drugiego ślubu Dziekońskiej, która z pracy rąk własnych fundusz na tę kaplicę przeznaczyła. Przed odprawieniem pierwszej mszy s. przemówił prowincjał miejscowego klasztoru O. Szeliga. Na obrzęd ten zjechał umyślnie hr. Aleksander Przezdziecki. Odnową tej kaplicy kierował były inspektor dróg i mostów Dr. Teofil Żebrawski, a przyozdobili ją pracami swymi z krajowych artystów p. Leon Szubert rzeźbiarz, p. Edward Stehlik kamieniarz, z obcych zaś malarz Hübner z Drezna i Scheinert z Miśni malarz na szkłe. Podczas nabożeństwa zbierano kwotę na budowę kościoła i ta przyniesić miała około ośmuset złp. Dziś odbyło się nabożeństwo żałobne za dusze fundatorów tej kaplicy”. „Czas”, 1875, nr 282, s. 3 (*Kronika miejscowa i zagraniczna*).

⁸³ Tomasz Szybisty, *Niezachowany witraż projektu Juliusa Hübnera w krakowskim kościele Dominikanów*, „Rocznik Krakowski”, T. 76: 2010, s. 95–108.

⁸⁴ Urszula Bęczkowska, „Figury kamienne są dla żywych przykładem, wzorem, zachęceniem” – pomnik gen. Jana Skrzyneckiego w kaplicy Jezusa Ukrzyżowanego przy kościele Dominikanów w Krakowie, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 821–874.

10. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Akademicka, widok na ścianę wschodnią z obrazami Jerzego Nowosielskiego.
Fot. Grzegorz Eljasiewicz

także o inicjatywach związanych z realizacją reform Soboru Watykańskiego II, a więc o prowizorycznej „kaplicy prawosławnej” z ikonostasem Jerzego Nowosielskiego, zrealizowanej z okazji Tygodnia Ekumenicznego w 1966 roku. Pochodzące z tego ikonostasu obrazy znajdują się dzisiaj w kaplicy Akademickiej (il. 10)⁸⁵, urządzonej w pomieszczeniu za kaplicą św. Jacka.

* * *

Dla Stanisława Tomkowicza „wielka mnogość” i różnorodność formalna kaplic, przybudowywanych wtórnie do wielu polskich kościołów, w tym dominikańskiego, wynikała z polskiego charakteru narodowego, a zwłaszcza z „wybujałego indywidualizmu”⁸⁶. Analizując problematykę artystyczną kaplic dominikańskich, trzeba zatem rozważyć, czy kaplice te są rzeczywiście zupełnie od siebie odmienne. Czy podejmowano próby ujednolicenia ich i scalania, a jeśli tak, to kto był ich inicjatorem – czy świeccy patroni, czy konwent – i w jakim celu je podejmowano? Jaka była pozycja społeczna fundatorów i donatorów kaplic i w jakim stopniu kaplice zostały „sprywatyzowane”, a w jakim pozostawały pod kontrolą dominikanów?

Kaplice przy wielkich kościołach mendykantycznych nie były w Europie niczym odosobnionym⁸⁷. W zależności od przyjętego typu architektonicznego kościoła były lokalizowane w różnych miejscach, przede wszystkim jednak przy lub wokół *ecclesiae fratrum*. Bardzo wczesnym i wyjątkowo okazałym przykładem takiego rozwiązania był kościół minorytów św. Marii Magdaleny w Paryżu (krótco po 1240–1263), którego trójnawowy chór z obejściem otaczał wieniec aż dwudziestu czterech kaplic⁸⁸. Niewiele później (ok. 1250–1270) neapolitańscy franciszkanie dostawili do naw bocznych wczesnochrześcijańskiej bazyliki San Lorenzo Maggiore 12

podobnych architektonicznie kaplic⁸⁹. Dominujący wśród mendykantów w Europie Środkowej i Północnej jednonawowy długi chór (niem. *Langchor*) skłaniał do budowy kaplic dostępnych właśnie z korpusu – czego modelowym przykładem jest krakowski kościół dominikański. W XIV wieku ujednolicone architektonicznie kaplice, także przy korpusie nawowym, nie były czymś wyjątkowym, co dobrze ilustrują przykłady kościołów Santa Chiara w Neapolu⁹⁰, Minorytów⁹¹ i Dominikanów⁹² w Lubece czy Franciszkanów w Toruniu⁹³. Wielkie kościoły mendykantckie o licznych, a przy tym zróżnicowanych architektonicznie kaplicach występują przede wszystkim na południu Europy. Z wielu przykładów wymienić można kościoły S. Francesco (Franciszkanów) w Bolonii (przed restauracją Alfonsa Rubbianiego)⁹⁴, a także S. Francesco Grande (Franciszkanów) i S. Eustorgio (Dominikanów) w Mediolanie⁹⁵. Część kaplic tych kościołów wykonano w ramach jednego przedsięwzięcia i ujednolicono, inne zaś dobudowywano sukcesywnie, na ogół już bez troski o symetrię. Przykładem etapowej rozbudowy kościoła o kaplice, których formom mimo to starano się nadać stypizowaną postać, był z kolei ciąg nowożytnych południowych kaplic w dominikańskim kościele S. Catalina w Barcelonie⁹⁶.

Szczątkowy stan zachowania trzech najstarszych kaplic w kościele krakowskim nie pozwala na wyciąganie daleko idących wniosków co do ich pier-

⁸⁵ Krystyna Czerni, „Wyspa wolności”. Mecenat artystyczny krakowskiego klasztoru dominikanów w czasach PRL-u, w: *Sztuka w kręgu*, op.cit., s. 918–919, il. 2.

⁸⁶ S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 77.

⁸⁷ Uwarunkowania budowy i funkcjonowania prywatnych bocznych kaplic w kościołach mendykantycznych omówiła ostatnio Caroline Bruzelius, *Preaching, Building, and Burying: Friars in the Medieval City*, New Haven 2014, s. 166–169.

⁸⁸ Michael Davis, «Fitting to the Requirements of the Place»: The Franciscan Church of Sainte-Marie-Madeleine in Paris, w: *Architecture, Liturgy and Identity. Liber Amicorum Paul Crossley*, ed. Zoë Opačić, Achim Timmermann, Turnhout 2011, s. 247–261; M.S. Doquang, *The Lateral Chapels*, op.cit., s. 152–153.

⁸⁹ C. Bruzelius, *Preaching*, op.cit., s. 80–83.

⁹⁰ Caroline Bruzelius, *The Stones of Naples: Church Building in Angevin Italy 1266–1343*, New Haven – London 2004; Alessandra Rullo, *Patronato laico e chiese mendicanti a Napoli, i casi di S. Chiara e S. Lorenzo Maggiore*, w: *La chiesa e il convento di Santa Chiara*, a cura di Francesco Aceto, Stefano D'Ovidio, Elisabetta Scirocco, Battipaglia 2014, s. 361–384.

⁹¹ Heike Trost, *Die Katharinenkirche in Lübeck: franziskanische Baukunst im Backsteingebiet. Von der Bettelordensarchitektur zur Bürgerkirche*, Franziskanische Forschungen, Heft 47, Kevelaer 2006.

⁹² Joh[annes] Baltzer, Friedrich] Bruns, H[ugo] Rahtgens, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Hansestadt Lübeck*, Bd 4, Lübeck 1928, s. 167–280.

⁹³ Jerzy Domasłowski, Jarosław Jarzewicz, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998.

⁹⁴ C. Bruzelius, *Preaching*, op.cit., s. 2–5.

⁹⁵ Luciano Patetta, *L'architettura del Quattrocento a Milano*, Milano 1987, s. 75–81, 113–125; C. Bruzelius, *Preaching*, op.cit., s. 74–77, 83–84.

⁹⁶ Jordi Aguelo Mas, Josefa Huertas Arroyo, Ferran Puig i Verdager, *Santa Caterina de Barcelona: assaig d'ocupació i evolució*, „Quarhis. Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona”, N° 1: 2005, s. 11–43.

wotnego wyglądu, można jednak przyjąć, że były w znacznym stopniu ujednolicone. Zdecydowanie niższe od obecnych, wyróżniały się podobnymi elewacjami, z oknami flankowanymi przez wnęki. Były dostępne od zewnątrz, z cmentarza po południowej stronie założenia; nie wiadomo natomiast, jak skomunikowano je z kościołem⁹⁷. Pozwala to przyjąć, że ich budowa była przedsięwzięciem podjętym przez konwent, a one same – rodzajem zachęty dla potencjalnych fundatorów, których legaty zasilaty kasę fabryki kościelnej albo wykorzystywane były na bieżące potrzeby konwentu. Wobec braku źródeł pisanych trudno powiedzieć, czy fundatorzy angażowali się finansowo na etapie budowy tych kaplic, czy obejmowali gotowe już oratoria.

W kolejnej fazie mury tych trzech kaplic podniesiono, a podobne do siebie pod względem proporcji wnętrza na rzucie prostokąta skomunikowano z korpusem nawowym wysokimi, sięgającymi sklepień naw bocznych, szerokimi ostrołukowymi arkadami. Choć od przestrzeni *ecclesiae laicorum* oddzielały je najpewniej kraty (podobnie jak w przypadku kaplic po stronie północnej, których nowożytnie kraty zostały zadokumentowane na przekroju podłużnym kościoła, Jana Kantego Strożeckiego, sprzed pożaru w 1850)⁹⁸, to jednak ich wyposażenie i programy ideowe były do pewnego stopnia widoczne dla wiernych od strony kościoła. W arkadzie kaplicy Męki Pańskiej, którą opiekowali się Ligęzowie, zachowały się fragmenty malowideł ściennych przedstawiających m.in. św. Katarzynę Aleksandryjską i popiersia dwóch proroków z banderolami⁹⁹. W 1. połowie XV wieku w kaplicach św. Bartłomieja i Jana Chrzciciela po stronie południowej założono efektowne sklepienia gwiazdźiste, zwane „zwichrowanymi” (il. 5), których podobieństwo kompozycyjne przy identycznej technice wykonania żeber świadczy o próbie ujednolicenia tych wnętrz, tym razem zapewne z inicjatywy tego samego fundatora, Piotra Szafranca. Powtórzenie w dwóch sąsiadujących ze sobą wnętrzach bardzo charakterystycznego, rzadkiego w Krakowie i efektownego typu sklepienia miało być, jak się wydaje, rodzajem potwierdzenia praw fundatora do obu kaplic¹⁰⁰. Związek tych wnętrz

z jednym z najważniejszych dostojników królestwa zdaje się poświadczać także publikowana dotąd tylko wrywkowo i praktycznie niezauważona w literaturze przedmiotu dekoracja rzeźbiarska (il. 11). W Krakowie odosobniona, wykazuje silną zależność od oratorium książęcego przy farze w Głogówku, podobnie jak figuracja żeber sklepienia kaplicy.

Ważnym elementem spajającym kaplice estetycznie były również witraże; ich nieliczne zachowane kwatery poświadczają szeroko zakrojoną akcję szklenia okien niedługo po 1400 roku. Ujawniony i poddany analizie dopiero niedawno zespół otwiera kwatera przedstawiająca św. Marię Magdaleną na tle wici roślinnej, zamieszkaanej przez rajske ptaki. Finezyjna forma tła z motywem ptaków namalowanych negatywowo za pomocą bardzo cienkiego narzędzia, których formy wydobywane są bez użycia konturu, nie ma odpowiednika w malarstwie witrażowym. Artysta zastosował tu wyrafinowany migotliwy rysunek, znamieny dla dzieł złotnictwa zdobionych w wirtuozerskiej technice *opus punctile* – jej rozkwit nastąpił ok. 1400 roku w kręgu dworu królewskiego w Paryżu, a następnie w Burgundii, Niderlandach i w końcu w Rzeszy. Kwatera musiała być umieszczona nisko, aby widzowie mogli dostrzec i docenić jej wyrafinowaną dekorację. Taki warunek ekspozycji zapewniała najpewniej jedna z kaplic. Nieco młodsze są przedstawienia św. Katarzyny Aleksandryjskiej i Małgorzaty z Antiochii, utrzymane w formach typowych dla środkowoeuropejskiego stylu pięknego, pochodzące prawdopodobnie z kaplicy Pana Jezusa Ukrzyżowanego, gdzie stanowiły ważne dopełnienie malarskiej dekoracji wnętrza zaczynającej się już w arkadzie wejściowej. Wreszcie kwatera z przedstawieniem *Matki Boskiej Apokaliptycznej* (ok. 1430) przeznaczona była zapewne do jednej z kaplic po stronie południowej¹⁰¹.

Wyróżniona architektonicznie została tylko para kaplic zachodnich wykraczających przed linię fasady kościoła, których apsydy zwrócone ku zachodowi, na rzucie czterech boków dwunastoboku, zaopatrzono w przypory osiowe¹⁰². Kaplica południowa

⁹⁷ Zob. H. Rojowska, *Teren dawnego cmentarza*, op.cit., s. 220.

⁹⁸ Chodzi o pomiar kościoła sporządzony przez Jana Strożeckiego; por. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Sztuka w kręgu klasztoru*, op.cit., s. 17, il. 2.

⁹⁹ *Katalog zabytków*, op.cit., s. 124, il. 267, 268.

¹⁰⁰ M. Szyma, M. Walczak, *Niesymetryczne sklepienia*, op.cit.

¹⁰¹ Dobrosława Horzela, *Piętnastowieczny witrażowy cykl maryjny i jego miejsce w wystroju kościoła Dominikanów w Krakowie*, w: *Claritas et consonantia. Funkcje, formy i znaczenia w sztuce średniowiecza. Księga poświęcona pamięci Kingi Szczepkowskiej-Naliwajek w dziesiątą rocznicę śmierci*, Toruń 2017, s. 149–174; eadem, *Cud światła. Średniowieczne witraże w Polsce. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie*, Kraków 2020, s. 159, 169, 179, 202, 205–209, kat. 28–29, 34–37, 40–41, 54, 55–59.

¹⁰² M. Szyma, *The Chapel*, op.cit.

11. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica św. Tomasza, wsporniki sklepienia. Fot. Daniel Podosek

miała osobne wejście w jednym z boków apsydy. Przejęcie z architektury czeskiej – zapewne prosto z Pragi, choć w zmodyfikowanej formie i zmniejszonej skali – motywu wielobocznej apsydy z przyporą osiową oprócz przyczyn czysto artystycznych mogło mieć związek z osobą fundatora kaplicy południowej, dla którego działania Karola IV Luksemburga były istotnym punktem odniesienia. Fundacja Kazimierzowa, poza stworzeniem miejsca pamięci modlitewnej o królewskim fundatorze, demonstracją jego pobożności i związków z zakonem kaznodziejskim mogła odgrywać pewną rolę w ceremoniale monarszym, choćby w pogrzebach, których częścią od XIV wieku były obrzędy w wybranych kościołach Krakowa, w tym u dominikanów. Natomiast zastosowanie podobnego rozwiązania w kaplicy po stronie północnej miało zapewne wymiar czysto formalny i służyło uzyskaniu efektu symetrii w oprawie architektonicznej wejścia. Rozwiązanie to uznawano zapewne za wyjątkowo efektowne i charakterystyczne dla świątyni predykanckiej, o czym świadczy widok na obrazie *Wizja św. Jacka Odrowąża* z ok. 1500 roku, który jest najstarszym znanym,

realistycznym odwzorowaniem konkretnej budowli w Krakowie¹⁰³. Zapewne dzięki Władysławowi Jagielle *capella regis* otrzymała dekorację w postaci znanych tylko ze wzmianki źródłowej malowideł *nach Grichischer artt*, czyli najprawdopodobniej bizantyńsko-ruskich¹⁰⁴. Taka fundacja tłumaczyłaby widoczną popularność kościoła i klasztoru w kręgu zaufanych króla, ze wspomnianym już Piotrem Szafrąncem na czele¹⁰⁵. Po pożarze kościoła w 1462 roku wzniesiono znany z ikonografii szczyt zachod-

¹⁰³ A. Madej-Anderson, *Repräsentation*, op.cit., s. 25–28; Marek Walczak, *Between the Eternal City and Cracow: on the Origins of the Iconography of Saint Hyacinth of Poland OP (d. 1257)*, „Artibus et Historiae”, 2018, No. 78 (39), s. 325–357.

¹⁰⁴ Wojciech Walanus, *Na marginesie edycji pamiątek Martina Grunewega*, „Modus. Prace z Historii Sztuki”, T. 10–11: 2011, s. 188; Marcin Szyma, *Kaplica Kazimierza Wielkiego przy krakowskim kościele Dominikanów*, w: *Narodziny Rzeczypospolitej*, op.cit., s. 968–970.

¹⁰⁵ M. Szyma, M. Walczak, *Niesymetryczne sklepienia*, op.cit.

ni z bogatą dekoracją heraldyczną, dokumentującą zasługi wybranych rodów możnowładczych dla konwentu i akcentującą jego związki z monarchią¹⁰⁶. Wszystko to razem zdaje się świadczyć o rozwijanej konsekwentnie akcji kreowania kościoła Świętej Trójcy na miejsce ostentacji majestatu królewskiego i ośrodek integrujący przynajmniej część stronników monarchy.

Świadomą inwestycją konwentu wydaje się budowa lektorium, która wyprzedziła, być może nawet o ćwierćwiecze, jego „zasiedlenie” przez świeckich fundatorów. Hipoteza ta znajduje potwierdzenie w łączonej z tą konstrukcją dekoracji rzeźbiarskiej, o treściach ściśle religijnych, bez odniesień do ewentualnych donatorów przyszłych kaplic. W fundamencie jednego z pomieszczeń przy wirydarzu odnaleziony został zwornik z dekoracją heraldyczną przedstawiającą hełm zwieńczony klejnotem w formie ptaka, zapewne orła, trzymającego banderolę (il.

12). Taka stylizacja heraldyczna charakterystyczna była dla czasów Kazimierza Wielkiego, a ptaka należy interpretować jako symbol św. Jana Ewangelisty. Wyprowadzenia żeber pod ostrym kątem poświadczają, że zwornik pochodzi ze sklepienia założonego nad wąskim pomieszczeniem, co pasuje do płytkich arkad portyku (jak w lektoriach dominikańskich kościołów w Erfurcie, Bazylei czy Bernie), których w kościele Świętej Trójcy było zapewne pięć: osiowa prowadziła do chóru, a w czterech bocznych mieściły się ołtarze¹⁰⁷.

W XVI stuleciu kolejne kaplice o rodowodzie średniowiecznym przejmowali nowi patroni, którzy ograniczali ich modernizację do nowych elementów wyposażenia, przede wszystkim nagrobków. Budowle te były tym samym kreowane na mauzolea rodzinne wyższych warstw społecznych, w tym przedstawicieli magnaterii (Stadniccy), szlachty (Orlikowie, Boguszowie), nowo przyjętych do herbu ro-

¹⁰⁶ Krzysztof Fokt, *Szlacheccy dobrodzieje krakowskich dominikanów od połowy XIV wieku do roku 1462*, „Nasza Przyszłość”, 2001, t. 95, s. 105–134.

¹⁰⁷ Szerzej na ten temat: M. Szyma et al., *Przegroda chórowa*, op.cit.

12. Kraków, klasztor Dominikanów, zwornik odkryty w 2018 r. w północno-wschodniej części klasztoru. Fot. Anna Bojęś-Białasik

dzin kupieckich (Provanowie) i uczonych (Stanisław Zawadzki zw. Picus). Zarówno w wiekach XIV i XV, jak też w okresie wczesnonowożytnym obserwujemy zainteresowanie kaplicami również ze strony mieszczan. Z nielicznymi wyjątkami nie chodziło jednak o przedstawicieli elity miejskiej – dla nich najatrakcyjniejszym miejscem pobożnych fundacji i pochówku pozostała fara Mariacka – lecz o cechy.

Kluczowym momentem było wzniesienie czterech grobowych kaplic kopułowych, należących do najwspanialszych tego typu budowli w skali całego Królestwa. Z pewnością nieprzypadkowo zostały one rozmieszczone niemal symetrycznie w narożnikach korpusu nawowego. Trzy kaplice kopułowe noszą wezwania istotne dla zakonnej identyfikacji: św. Dominika (Myszkowskich), św. Jacka (przebudowana przez Stadnickich) oraz św. Katarzyny ze Sieny (Zbaraskich). Tylko w przypadku kaplicy Lubomirskich dominikanie zgodzili się na wezwanie św. Sebastiana, patrona fundatora, i tu jednak, już po kilkudziesięciu latach, wprowadzili kult własnej świętej – Róży z Limy (beatyfikowanej w 1668 i kanonizowanej trzy lata później), którą z czasem uznano za jedyną patronkę kaplicy¹⁰⁸. Elewacje trzech starszych kaplic kopułowych konsekwentnie ozdobił boniowaniem, zapewne dążąc do upodobnienia ich do siebie (przy niewątpliwych różnicach). W przypadku mauzoleum św. Jacka i kaplicy Mysz-

kowskich zwraca uwagę jednoznaczne nawiązanie do kaplicy Zygmunta I (1519–1533) przy katedrze krakowskiej¹⁰⁹. W kaplicy św. Jacka przejęto z niej dyspozycję ścian o schemacie trójprzelotowego łuku triumfalnego (il. 13) i zaokrąglony przekrój kopuły, a także rozbudowane dekoracje groteskowe na ścianach, w części skopiowane, a w części skompiłowane z dekoracji królewskiego mauzoleum¹¹⁰. Ten kapitalny przykład sięgnięcia po wcześniejszy o niemal stulecie wzór trzeba interpretować jako hołd złożony wielkiemu królowi, który był fundatorem pierwszej kaplicy ku czci Odrowąża i wznowił starania w Rzymie o zatwierdzenie jego kultu. W kaplicy Myszkowskich, w przejęciu z mauzoleum królewskiego na Wawelu pełnego programu architektonicznego (zaokrąglona kopuła na tamburze!) oraz części artykulacji architektonicznej (w tamburze i podniebiu) znalazła wyraz magnacka duma fundatorów, którzy znaleźli się wówczas u szczytu potęgi¹¹¹. Manifestując bogactwo i nowoczesny gust, zastosowano różnobarwne, krajowe marmury do wyłożenia całej powierzchni ścian, pierwszy raz w Rzeczypospolitej na tak wielką skalę (il. 14)¹¹². Ten sposób zdobienia ścian (wł. *comesso*) nawiązuje do najbardziej awangardowych rozwiązań rzymskich, ok. 1600 roku uznawanych tam za szczególną formę antykizacji (np. kaplice Sykstyńska przy S. Maria Maggiore, Aldobrandini przy S. Maria sopra Minerva, Gaetani przy S. Pudenziana)¹¹³. Rozwiązaniem wyjątkowym jest umieszczenie wewnątrz kopuły, w najniższym szeregu kasetonów, szesnastu popiersi członków rodziny Myszkowskich (il. 15, 16) – jak wykazał Jerzy Szablowski, najprawdopodobniej na wzór Galeria degli Antenati w Palazzo Ducale w Sabbionetcie

¹⁰⁹ J.Z. Łoziński, *Grobowe kaplice*, op.cit., s. 151.

¹¹⁰ K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Z królewskiego mauzoleum*, op.cit.

¹¹¹ Andrzej Fischinger, *Santi Gucci architekt i rzeźbiarz królewski XVI wieku*, Kraków 1969, s. 69–70; J.Z. Łoziński, *Grobowe kaplice*, op.cit., s. 146–170.

¹¹² Arkadiusz Wojtyła, *Marble all'Italiana and the 17-th Century Interiors in Central and Eastern Europe*, w: *Materiał rzeźby. Między techniką a semantyką*, red. Aleksandra Lipińska, Wrocław 2009, s. 370–372.

¹¹³ Enrico Parlatto, *Enrico Caetani a S. Pudenziana: antichità cristiane, magnificenza decorativa e prestigio del casato nella Roma del fine Cinquecento*, w: *Arte e comittenza nel Lazio nell'età di Cesare Baronio, atti del convegno internazionale di studi Frosinone, Sora, 16–18 maggio 2007*, ed. Patrizia Tosini, Roma 2009, s. 143–164, szczeg. 152; Kaspar Zollikofer, *Die Cappella Gregoriana: der Erste Innenraum von Neu-Sankt-Peter in Rom und Seine Genese*, Biblioteca Helvetica Romana, Bd 36, Basel 2016, s. 161–198.

¹⁰⁸ M. Zdanek, *Kaplice i ołtarze*, op.cit., s. 124.

13. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica św. Jacka, ściana południowa. Fot. Daniel Podosek

14. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Myszkowskich, widok wnętrza ku południowi. Fot. Daniel Podosek

(przed 1574)¹¹⁴. Zależność ta, pomimo zupełnie odmiennego charakteru wnętrza, jest szczególnie prawdopodobna, jako że Zygmunt Myszkowski otrzymał w 1597 roku od Vincenza, księcia Mantui, tytuł margrabiego oraz herb i nazwisko Gonzaga, którym pyszni się w inskrypcji pod własnym popiersiem. Gloryfikacja członków rodziny poprzez umieszczenie ich wizerunków u podstawy kopuły symbolizującej niebo była jednak zabiegiem idącym dalej niż w przypadku galerii w Sabionecie, gdzie popiersia Gonzagów rozmieszczono we wnętrzu świeckim pod sklepieniem kolebkowym, jak w klasycznej galerii portretowej przodków. Jako przykład podobnej gloryfikacji można więc wskazać słynną *Ehrenpforte* cesarza Maksymiliana I, w której wizerunek imperatora na tronie wprowadzony został w strefę wieńczącą bramę kopuły¹¹⁵.

¹¹⁴ Jerzy Szablowski, *Domniemana rola Sabionetty w sztuce polskiej okresu manieryzmu*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki”, 1962, T. 1, nr 1, s. 105–142.

¹¹⁵ Thomas U. Schauerte, *Die Ehrenpforte für Kaiser Maximilian I. Dürer und Altdorfer im Dienst des Herr-*

Także w kaplicach Lubomirskich i Zbaraskich odnajdujemy awangardowe rozwiązania o rzymskim rodowodzie. Obie zachodnie kaplice kopułowe wkraczają w obręb korpusu kościoła, wprowadzając element symetrii poprzez bliskie sobie edikulowe portale (il. 17). W pierwszej z nich, wewnątrz kopuły i na ścianach tarczowych, wprowadzono malowane *en grisaille* obramienia architektoniczne oraz efektowny fryz złożony z aniołków trzymających girlandy, na tle imitacji mozaiki ze złotych i czerwonych kostek (il. 18, 19). Fryz ten można uznać za świadome, najpewniej pierwsze, zastosowanie na gruncie polskim imitacji mozaiki uważanej w okresie reformy potrydenckiej za technikę typową dla kościołów wczesnochrześcijańskich¹¹⁶. Jej odrodze-

schers, *Kunstwissenschaftliche Studien*, 95, München 2001, s. 245–248, kat. A4. Wiadomo, że w 1523 r. Seweryn Boner zakupił ten zespół rycin w Norymberdze dla Zygmunta Starego; Mieczysław Morka, *Sztuka dworu Zygmunta I Starego. Treści polityczne i propagandowe*, Warszawa 2006, s. 98–103.

¹¹⁶ K. Zollikofer, *Die Cappella*, op.cit., s. 199–305.

15. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Myszkowskich, wnętrze kopuły. Fot. Daniel Podosek

nie pod koniec XVI stulecia wpisywało się w nurt odnowy instytucji Kościoła przez powrót do korzeni. Wczesną realizacją tego typu jest dekoracja prezbiterium katedry w Tarazonie, zrealizowana w latach 1562–1563 przez Alfonsa Gonzáleza. Gotyckie żebrowe sklepienie pokrywa tam złoto-czarna malowana mozaika stanowiąca tło dla postaci proroków i świętych *en grisaille*¹¹⁷.

Kaplica Zbaraskich jest natomiast pierwszym w architekturze Rzeczypospolitej przykładem modyfikacji tradycyjnego schematu grobowej kaplicy kopułowej przez zastosowanie rzutu prostokąta nakrytego kopułą na planie owalu, z ołtarzem naprzeciw wejścia (na osi krótszej) i dwoma nagrobkami umieszczonymi po bokach (na osi dłuższej; il. 20, 21)¹¹⁸. Układ kompozycyjny, zatarcie faktycznego planu budowli przez pełnoplastyczne ukształtowanie wnętrza, stopniowanie akcentów i kulisowość architektury mają źródła w najlepszych realizacjach z kręgu Carla Maderny (kaplica kardynała Salviatiego przy kościele S. Gregorio Magno w Rzymie, niezachowana kaplica Lancellottich przy S. Giovanni in Laterano). Przekrycie wnętrza owalną kopułą ustawioną „poprzecznie” zapowiada rozwiązania późniejsze (S. Carlo alle Quattro Fontane Francesco Borrominiego), ale nie moż-

¹¹⁷ Carmen Gómez Urdáñez, Alonso González. *Reforma y decoración de la capilla mayor de la catedral de Tarazona (Zaragoza). 1562–1563*, w: *Decoración mural en la Catedral de Santa María de la Huerta de Tarazona. Restauración 2008*, ed. Carmen Gómez Urdáñez, José Félix Méndez, Madrid 2009, s. 227–229.

¹¹⁸ A. Stankiewicz, *Architektura kaplicy*, op.cit.

16. Kraków, kościół Świętej Trójcy; a. popiersie Piotra na Mirowie Myszkowskiego, wojewody łęczyckiego i marszałka wielkiego koronnego. Fot. Krystyn Koziel

na wskazać dla niego żadnych antecedenencji¹¹⁹. Warto w tym miejscu przywołać dwa wymowne świadectwa potwierdzające podziw, jaki wywoływała ta budowla u współczesnych. Cytowany już Albert Jouvin de Rochefort pisał: „La première est son architecture qui est tout-à fait jolie, quatre colonnes d’un marbre de diverses couleurs en soutiennent le petit Dôme qui la couvre, & deux autres sont l’ornement de sa porte, d’où on ne s’arreste émerveillé de tant de beautez, qui paroissent de tous costez dans cette Chapelle. Les scavans en sculpture, en graveure, & en peinture, on de quoy y satisfaire leur curiosité [...]. L’Autel outre ses autres ornemens [!], a ses colonnes de marbre, le pavé est tout de marbre, en un mot il n’y a rien de si parfait que cette petite Chapelle” [pisownia oryginalna, wyróżnienie tekstu – KJC, MS, MW]¹²⁰. Nieco wcześniej Giovanni Battista Gi-

¹¹⁹ Adam Małkiewicz, *Teoria et praxis. Studia z dziejów sztuki nowożytnej i jej teorii*, Ars Vetus et Nova, 2, Kraków 2000, s. 167–169.

¹²⁰ A. Jouvin de Rochefort, *Le voyageur*, op.cit., s. 300–301.

b. popiersie Pawła na Mirowie Myszkowskiego, wojewody łęczyckiego. Fot. Krystyn Kozieł

c. popiersie Piotra Myszkowskiego, biskupa krakowskiego. Fot. Krystyn Kozieł

sleni studiował architekturę kaplicy, czego świadectwo zostawił w swoim szkicowniku zachowanym w Dreźnie¹²¹.

Proces rozbudowy omawianego zespołu kaplic zamyka wzniesienie wyjątkowej pod każdym względem kaplicy Różańcowej, która ze względu na rozmiary i wyposażenie stanowiła właściwie odrębny kościół (il. 22)¹²². Wybrano dla niej plan krzyża równoramiennego nakrytego kopułą wspartą na niskim ślepym tamburze, niewidocznym od wnętrza, ale zachowanym do dziś na strychu (il. 23). Kopuła, obecnie „zatopiona” niemal całkowicie pod siodłowymi dachami, była pierwotnie wyeksponowana¹²³. Jak wspomniano wyżej, u źródeł decyzji o wzniesieniu kaplicy i wyborze jej układu przestrzennego mogły stać motywacje triumfalne: wiktoria Jana III Sobie-

skiego nad Turkami pod Wiedniem w 1683 roku. Znak krzyża w planie budowli jest zatem znakiem zwycięstwa *par excellance*¹²⁴. Pod posadzką znajdują się obszerne krypty zajmujące całą przestrzeń krzyżowego korpusu budowli, przeznaczone dla członków bractwa i jego dobrodziej. Z powodu szczególnych zasług niektórzy z nich, m.in. Sierakowscy, upamiętnieni zostali nagrobkami i epitafiami.

Kaplice nowożytnie, budowane zazwyczaj na nowo na miejscu kaplic gotyckich (z wyjątkiem kaplicy św. Jacka), a także kaplice średniowieczne, pozostawione, lecz zmodernizowane zgodnie z aktualnymi tendencjami artystycznymi, doskonale się wpisują w działania wywołane reformą katolicką

strony Stradomia, lipiec 1850, Muzeum Krakowa, MHK-852/VIII. Obecność na strychu kaplicy bębna jej kopuły dostrzegli K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Oprawa artystyczna*, op.cit., s. 72, którzy jednak omyłkowo określili tambur jako oblicowany kamiennymi ciosami, odsyłając do ilustracji (ibidem, s. 75, il. 17) przedstawiającej w istocie część tamburu sąsiedniej kaplicy Myszkowskich.

¹²⁴ Maria Borowiejska-Birkenmajerowa, *Król Jan III w Krakowie w r. 1683*, „Krzysztofory”, T. 9: 1982, s. 18.

¹²¹ J.Z. Łoziński, *Grobowe kaplice*, op.cit., s. 196.

¹²² K.J. Czyżewski, M. Walczak, *The Archconfraternity*, op.cit., s. 151–157; eidem, *Oprawa artystyczna*, op.cit., s. 71–73.

¹²³ Na co wskazują relikty tamburu i akwarela Aleksandra Płonczyńskiego, *Kościół Św. Trójcy i zabudowania klasztorne OO. Dominikanów po pożarze w 1850 r.*, od

17. Kraków, kościół Świętej Trójcy; od lewej: portal kaplicy Lubomirskich; portal kaplicy Zbaraskich. Fot. Daniel Podosek

zainicjowaną przez sobór w Trydencie. Do zgodnych z potrydencką pobożnością i praktyką pastoralną programów ikonograficznych realizowanych w prywatnych i kongregacyjnych kaplicach przywiązywano wielką wagę, jak o tym świadczą działania podejmowane choćby w rzymskich kościołach około 1600 roku¹²⁵ Dla zakonów typowe było promowanie własnych świętych oraz podkreślanie swojej roli w dziejach Kościoła powszechnego, zwłaszcza w jego obronie przed niewiernymi i heretykami. Władze konwentu krakowskiego zrealizowały w XVII i XVIII stuleciu szeroko zakrojoną akcję stopniowego anektowania poszczególnych kaplic dla rozwijania kultów dominikańskich i gloryfikacji duchowych synów św. Dominika. Na pierwszy plan wysuwał się kult św. Jacka, którego centrum stanowiła kaplica z cyklem obrazów ukazujących jego żywot, pędzla

Tomasza Dolabelli¹²⁶. Wenecki malarz sprowadzony na dwór Zygmunta III właśnie w tym wnętrzu, równoległe z katedrą krakowską, wprowadził rozpowszechniony w swoim rodzinnym mieście zwyczaj budowania programów ideowych z pomocą wielkich *quadri laterali*¹²⁷. Dopelnieniem dla nich były malowidła w kaplicach św. Wincentego Ferreriusza („Tegoż malarza [tj. Tomasza Dolabelli] jest tu także i drugi wielki obraz zawieszony na ścianie [...] ku czci św. Jacka, przedstawia on tę chwilę uroczystą, w której król, lud i duchowieństwo witali powracającego z Rzymu do Krakowa tego S. rodaka”)¹²⁸ oraz

¹²⁵ Clare Robertson, *Rome 1600. The City and the Visual Arts Under Clement VIII*, New Haven – London 2015, s. 260–276; *Chapels of the Cinquecento*, op.cit.

¹²⁶ Jerzy Żmudziński, *Malarz królów: fakty i mity, w: Dolabella. Wenecki malarz Wazów. Katalog wystawy na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. Magdalena Białonowska, Warszawa 2020, s. 92–93.

¹²⁷ Michael Matile, *Quadri laterali im sakralen Kontext: Studien und Materialien zur Historienmalerei in venezianischen Kirchen und Kapellen des Cinquecento*, Forschungen-Quellen-Materialien, Bd 2, München 1997.

¹²⁸ J. Mączyński, *Pamiętka z Krakowa*, op.cit., s. 276; J. Żmudziński, *Malarz królów*, op.cit., s. 46.

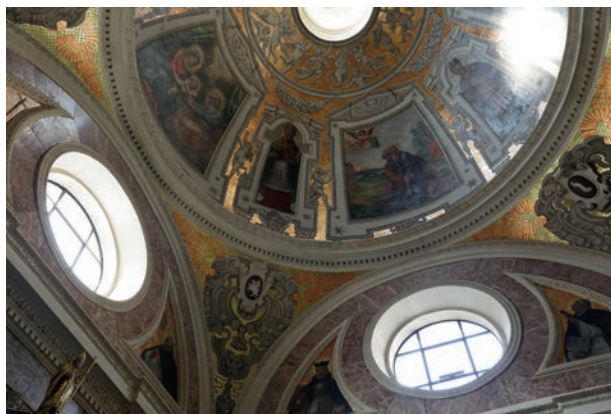

18. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Lubomirskich, widok wnętrza ku południowi. Fot. Daniel Podosek

Ligęzowskiej („Ścianę w tej kaplicy okrywa obraz historyczny pędzla Dolabelli, przedstawiający kanonizacją S. Jacka w Rzymie. Na tronie papieżkim siedzi Klemens VIII otoczony kardynałami, a przed nim stoi w staroświeckim stroju uczony Stanisław Miński wojewoda łęczycki poseł polski, proszący w imieniu króla i narodu o wpis w listę świętych tego rodaka naszego. Obok niego uklęka, składając akta, Seweryn Lubomłczyk Dominikan, jeden z najdzielniejszych mowców i teologów owego wieku, a prokurator na ów czas tej kanonizacji”)¹²⁹. W krzewieniu kultu założyciela zakonu przełomowym wydarzeniem okazało się sprowadzenie kopii cudownego wizerunku św. Dominika z Soriano w 1642 roku (il. 24)¹³⁰. Obraz, przywieziony przez

¹²⁹ J. Mączyński, *Pamiętka z Krakowa*, op.cit., s. 277.

¹³⁰ *Stolecznego Miasta Krakowa*, op.cit., s. 42; P.H. Pruszczyk, *Kleynoty*, 1650, op.cit., s. 45; [Arnolf Prężyński], „Praeclara gesta R[everendorum] P[atrum] Priorum, aedificia, structurae, ornamenta, bonorumque immobilium et censuum annuorum, auctiones in conventu Cracov[iensi] memorabilia”, APPD, Kr 8, k. 165v–166.

19. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Lubomirskich, fragment dekoracji wnętrza kopuły i ścian tarczowych. Fot. Daniel Podosek

dominikanina Jana Waxmana wracającego „z cudzych krajów”¹³¹, miał według zapisanej znacznie później tradycji pochodzić z Włoch¹³². Umieszczono go w ołtarzu kaplicy Myszkowskich, gdzie stał się przedmiotem powszechnej czci. Ważnym elementem propagowania dominikańskiego panteonu świętych było także zarezerwowanie osobnego miejsca dla kultu Czesławowi – jak wcześniej wzmiankowano, jego wezwanie nadano dawnej kaplicy św. Bartłomieja¹³³. Swoją kaplicę miał też św. Wincenty Ferreriusz (druga od zachodu po stronie północnej)¹³⁴, którego ołtarz przeniesiono w XVIII wieku do kaplicy Bractwa Różańcowego. Być może przeniesienie to miało związek ze sprowadzeniem z Rzymu przez Benedykta Burzyńskiego obrazu tego świętego pobłogosławionego przez papieża Benedykta XIII i uzupełnionego w 1740 roku o relikwię sławnego kaznodziei, pozyskaną z pobliskiego kościoła św. Anny¹³⁵. Po kanonizacji Piusa V (1713), po której konwent krakowski posiadał cenne

¹³¹ M. Siejkowski, *Świątnica Pańska*, op.cit., s. 19. Warto zauważyć, że analogiczny obraz św. Dominika z Soriano, przywieziony do Krakowa rzekomo również przez Jana Waxmana, znajduje się w kościele Dominikanek pw. Matki Boskiej Śnieżnej w Krakowie: <https://grodek.mniszki.dominikanie.pl/o-pasku> (dostęp 29.08.2021).

¹³² O pochodzeniu obrazu z Włoch jako pierwszy doniósł dopiero Kazimierz Jucewicz: „Zapiski dotyczące w znacznej części samego klasztoru oo. Dominikanów w Krakowie, wzięte przeważnie z rękopisów tego samego konwentu zebrał br. K[azimierz] J[ucewicz]”, APPD, Kr 792, s. 144.

¹³³ Ibidem, s. 287; S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 78.

¹³⁴ *Stolecznego Miasta Krakowa*, op.cit., s. 39.

¹³⁵ M. Siejkowski, *Świątnica Pańska*, op.cit., s. 18.

20. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Zbaraskich, wnętrze kopuły. Fot. Daniel Podosek

21. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Zbaraskich, widok wnętrza ku wschodowi. Fot. Daniel Podosek

pamiętki (mszał i korporał), dawną kaplicę Różańcową (NMP i Trzech Króli) zamieniono na miejsce kultu świętego papieża – dominikanina¹³⁶. W 1820 roku opisana jako opuszczona, zamieniona na skład kościelny kaplica ta miała jeszcze na sklepieniu „różne malatury, Historią s. Piusa Papieża, iako też inne podobne” oraz ołtarz¹³⁷. Propagowano też kult św. Róży Limańskiej, która w swoim życiu i modelu pobożności starała się naśladować św. Katarzynę ze Sieny. Miejscem oddawania czci tej pierwszej świętej Kościoła katolickiego pochodzącej z Ameryki nieprzypadkowo stała się zatem kaplica Lubomirskich, umieszczona *vis à vis* kaplicy św. Katarzyny. Kult dwóch sławnych tercjarek został w ten sposób rozlokowany symetrycznie po obu stronach głównego wejścia do kościoła Świętej Trójcy.

¹³⁶ Ibidem, s. 15; S. Tomkowicz, *Kaplice kościoła*, op.cit., s. 95; *Katalog zabytków*, op.cit., s. 137–138.

¹³⁷ „Inwentarz Kościoła”, op.cit., s. 87–88: „Jest w tej kaplicy Ołtarz pod tytułem s. Piusa Papieża o dwóch kondygnacjach drewniany i cały złożony staroświeckiej struktury częścią snycerskiej częścią stolarskiej, ozdabiają go cztery kolumny drewniane także złożone, ubocznie ustawione (lecz jedney nie masz) pomiędzy którymi w szrod-

Bardzo bogaty i złożony był rozrastający się w okresie nowożytnym wystrój kaplicy Ligęzów, w którym powiązane były rozliczne wątki. W XVIII stuleciu znalazł się w niej zespół obrazów, które umożliwiały aktualizację programu wraz z kalendarzem liturgicznym zakonu kaznodziejskiego: „W tej także Kaplicy jest dość Obrazów różnych SS. tegoż Zakonu, przez pewnego Brata Kazimierza Cisowskiego konwersa tegoż Zakonu; z których co Święto iakie Zakonu tego albo Świętej, wystawiony bywa Obraz in honorem tego, którego uroczystość. A te obrazy malowane za staraniem Przeora Wielebnego X. Seweryna Oczka S.T. Doktora, który mając Nabożeństwo do SS. Zakonu swojego tak Kanonizowanych iako y Błogosławionych, czczył ich Wigilie o chlebie y wodzie”¹³⁸. Kolejnym elementem promo-

ku ołtarza, Obraz z wyrazem s. Piusa na płótnie malowany dwóch łokciowej wysokości, pędzla ordynaryjnego”.

¹³⁸ M. Siejkowski, *Świątynia Pańska*, op.cit., s. 11–12; J. Mączyński, *Pamiętka z Krakowa*, op.cit., s. 276: „Pod oknem nakoniec, są portrety błogosławionych dominikanów odmalowane przez Kazimierza Ciszowskiego braciszka tegoż zakonu”.

22. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Różańcowa, widok wnętrza ku wschodowi. Fot. Daniel Podosek

23. Kraków, kościół Świętej Trójcy, strych kaplicy Matki Boskiej Różańcowej, widok na bęben kopuły kaplicy. Fot. Daniel Podosek

cji kultów decydujących o tożsamości już nie całego zakonu, ale jego polskiej prowincji było szerzenie czci dla cudownego wizerunku Matki Boskiej Dzikowskiej, od 1678 roku przechowywanego u predyktantów tarnobrzeskich¹³⁹. W krakowskim kościele zakonu kopię tego obrazu umieszczono po 1748 roku w ołtarzu dawnej kaplicy Orlików¹⁴⁰. Działania tego rodzaju kontynuowane były również później, np. w początkach XX wieku rozwinęto program intensywnego promowania kultów kształtujących etos konwentu. W tym celu przeor Czesław Mączka polecił m.in. odnowić malowidła w kaplicy św. Jacka, wystawić nowy ołtarz w kaplicy św. Dominika oraz – już poza kaplicami bocznymi – „oprawić” wejście z nawy do chóru „prawdziwym obrazem” św. Jacka po lewej i figurą Matki Boskiej Jackowej po prawej stronie¹⁴¹. W podobnym czasie w kaplicy Pana Jezusa Ukrzyżowanego umieszczono relikwiarz św. Wita, a w kaplicy Trzech Króli obraz pochowanych tam, jak chce tradycja, trzech braci (Wacława kapłana, Władysława diakona i Wisława subdiakona), którzy wstąpiwszy tego samego dnia do zakonu, również jednego dnia mieli umrzeć – w 1262 roku¹⁴².

Utrata niepodległości w wyniku rozbiorów i dążenia do jej odzyskania spowodowały pojawienie się w wyposażeniu i funkcjonowaniu kaplic nowego

¹³⁹ Sadok Barącz, *Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce*, Lwów 1891, s. 66–69.

¹⁴⁰ Obrazu nie wspomina jeszcze P.H. Pruszczyk, *Kleynoty Stolecznego* [1745], op.cit., s. 86; figuruje on dopiero w opisie kościoła z lat 1820–1822 („Inwentarz Kościoła”, op.cit., s. 87–88).

¹⁴¹ „Okruszyny biograficzne”, op.cit., s. 209; zob. też. K.J. Czyżewski, M. Szyma, M. Walczak, „*Madonny Jackowe*”, op.cit., s. 95, s. 121.

¹⁴² Tradycja zapisana w szeregu nowożytnych źródeł, zob. m.in. *Stolecznego Miasta Krakowa*, op.cit., s. 40–41.

24. Kraków, kościół Świętej Trójcy, kaplica Myszkowskich, obraz *Święty Dominik z Soriano*. Fot. Marek Walczak

wątku – patriotycznego. Jako wczesny jego przykład podać można organizowanie przez szewców w ich kaplicy cechowej (Matki Boskiej Dzikowskiej) anniwersariów za spójność duszy Jana Kilińskiego, w czasie których wystawiano przy marach jego portret¹⁴³. Tendencja do upamiętniania w kaplicach dominikańskich bohaterów walk o niepodległość znalazła kulminację we wspomnianej wyżej fundacji nagrobka generała Jana Skrzyneckiego.

Zarysowany tu, niepełny i uproszczony obraz krakowskich kaplic dominikańskich przedstawia się niezwykle bogato i interesująco. Jego dopełnienie wymaga dalszych studiów, które być może wyjaśnią wiele szczegółowych kwestii i pozwolą pełniej zrozumieć mechanizmy, które ukształtowały omawiany zespół budowli. Wiele zagadnień badawczych nie zostało dotąd wyraźnie sformułowanych. Na odpowiedź czeka między innymi pytanie o przyczyny szczególnej siły przyciągania kościoła Świętej Trójcy, przy którym swoje oratoria lokowali zarówno

¹⁴³ „Okruszyny biograficzne”, op.cit., s. 355.

przedstawiciele wyższych stanów, a nawet sam król, jak i członkowie cechów, w tym tytułowi szewcy. Ci ostatni uznawali św. Jacka za swego szczególnego patrona, powołując się na legendę o tym, jak dominikanin wspomógł pewnego ubogiego szewca¹⁴⁴. Na wyjątkową atrakcyjność kościoła dominikańskiego złożyło się zapewne wiele przyczyn, z których tylko część jest dziś czytelna. Klasztor braci Kaznodziejów był najstarszym, największym i w wielu okresach najprężniejszym klasztorem mendykantckim w stolicy królestwa. W pamięci zbiorowej żywa była świadomość, że kościół Świętej Trójcy, zanim objęli go bracia, był farą całego Krakowa – Jan Długosz nazwał go *matrix et origo* wszystkich krakowskich parafii¹⁴⁵. Fakt, że konwent szybko znalazł moźnych

opiekunów – z pochowanymi w chórze kościoła biskupem krakowskim Iwonem Odrowążem oraz księciem Leszkiem Czarnym na czele – skutecznie przyciągał kolejnych dobrodziejów. Najskuteczniejszym magnesem okazał się dla nich jednak kult pochowanych w kościele kandydatów na ołtarze, z których najstarszym i najważniejszym był kult brata Jacka, pierwszego polskiego dominikanina i pierwszego przeora krakowskiego konwentu. Kolejne fale zainteresowania kościołem i jego kaplicami ze strony elity społecznej były stymulowane – zwłaszcza w okresie wczesnonowożytnym – rosnącym kultem Jacka, postępami procesu kanonizacyjnego, wreszcie jego finalizacją w 1594 roku. Nieprzypadkowo chyba fundacje najwspanialszych artystycznie prywatnych kaplic grobowych przy kościele nastąpiły w okresie bezpośrednio po wspomnianej kanonizacji. Wydaje się, że to także kult św. Jacka pozwolił podtrzymać zainteresowanie dobrodziejów (choć już wyraźnie słabsze i ograniczone głównie do lokalnego środowiska) kościołem i jego kaplicami w okresie upadku miasta, w XVIII i 1. połowie XIX wieku, a potem odzyskać – choćby częściowo – dawny blask, po katastrofalnym pożarze w 1850 roku.

¹⁴⁴ Święty sprawił, że szewc otrzymał intratne zamówienie na dziesięć par butów dla sług pewnego bogatego cudzoziemca goszczącego przejazdem w klasztorze. Ponieważ jednak zlecenie trzeba było zrealizować na następny dzień, Jacek pracował całą noc, wykonując dziewięć par – rzemieślnik zaś w tym samym czasie wykonał dziesięć; „Zapiski”, op.cit., s. 220.

¹⁴⁵ Joannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber quintus, Liber sextus, ed. Zofia Budkowa et al., Varsaviae 1973, s. 235.

BIBLIOGRAFIA

- „Acta officialia Cracoviensia”, t. 71, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie.
- Die Aufzeichnungen des Dominikaners Martin Gruneweg (1562 – ca. 1618) über seine Familie in Danzig, seine Handelsreisen in Osteuropa und sein Klosterleben in Polen, wyd. Almut Bues, Bd. 1–4, Wiesbaden 2008.
- Baltzer Joh[annes], Bruns F[riedrich], Rahtgens H[ugo], Die Bau- und Kunstdenkmäler der Hansestadt Lübeck, Bd 4, Lübeck 1928.
- Barącz Sadok, Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce, Lwów 1891.
- Bęczkowska Urszula, „Figury kamienne są dla żywych przykładem, wzorem, zachęceniem” – pomnik gen. Jana Skrzyneckiego w kaplicy Jezusa Ukrzyżowanego przy kościele Dominikanów w Krakowie, w: Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, t. 13, Kraków 2013.
- Bojęs-Białasik Anna, Niemiec Dariusz, Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie w świetle badań archeologicznych w latach 2010–2012, w: Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, t. 13, Kraków 2013.
- Bolgia Claudia, Ostentation, Power, and Family Competition in Late-Medieval Rome: The Earliest Chapels at S. Maria in Aracoeli, w: Aspects of Power and Authority in the Middle Ages, ed. Brenda Bolton, Christine Meek, Turnhout 2007.
- Bołoz-Antoniewicz Karol, Nauki i mowy przygodne miane w Krakowie, Kraków 1851.
- Borowiejska-Birkenmajerowa Maria, Król Jan III w Krakowie w r. 1683, „Krzysztofory”, T. 9: 1982.
- Bruzelius Caroline, Preaching, Building, and Burying: Friars in the Medieval City, New Haven 2014.
- , The Stones of Naples: Church Building in Angevin Italy 1266–1343, New Haven – London 2004.
- Bruździński Andrzej, Stanisław Lubomirski (1583–1649) – fundator wiśnickiego klasztoru Karmelitów bosych, „Folia Historica Cracoviensia”, R. 19: 2013.
- Brzezina-Scheuerer Katarzyna, Z dziejów barokowego ołtarza św. Jacka w kościele Dominikanów w Krakowie, w: Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 13, Kraków 2013.
- Buoninsegni Tommaso, Descrizione della traslazione del corpo di Santo Antonino arcivescovo di Firenze. Fatta nella Chiesa di san Marco l'Anno MDLXXXIX, Firenze 1589.
- Chapels of the Cinquecento and Seicento in the Churches of Rome: Form, Function, Meaning, ed. Chiara Franceschini, Steven F. Ostrow, Patrizia Tosini, Milano 2020.

- Cornelison Sally, *Art and the Relic Cult of St. Antoninus in Renaissance Florence*, Farnham–Burlington 2012.
- „Czas”, 1875, nr 282 (*Kronika miejscowa i zagraniczna*).
- Czerni Krystyna, „Wyspa wolności”. *Mecenat artystyczny krakowskiego klasztoru dominikanów w czasach PRL-u*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 13, Kraków 2013.
- Czyżewski Krzysztof J., Szyma Marcin, Walczak Marek, *From Kings to Shoemakers: The Side Chapels of the Dominican Church in Cracow and Their Patrons*, w: *Artistic Patronage in Central Europe: From Private Foundations to State Art. Proceedings of the 27th Conference of the Working Group of German and Polish Art Historians and Conservators in Warsaw, 19–21 September 2019 / Kunstpatronage in Mitteleuropa zwischen Privatstiftung und Staatskunst. Beiträge der 27. Tagung des Arbeitskreises deutscher und polnischer Kunsthistoriker und Denkmalpfleger in Warschau, 19.–21. September 2019*, ed. Jakub Adamski, Warszawa 2021.
- , „Madonny Jackowe”. *Kultowe i artystyczne aspekty alabastrowych figur w Krakowie, Przemysłu i Lwowie*, „Rocznik Krakowski”, T. 85: 2019.
- Czyżewski Krzysztof J., Walczak Marek, *The Archconfraternity of the Rosary in the Dominican Churches of Kraków. Piety and Patronage of the Arts*, „Acta Historiae Artis Slovenica”, 2018, t. 23, nr 2.
- , *Oprawa artystyczna świąt i uroczystości Arcybractwa Różańcowego w kościele Dominikanów w Krakowie*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 45: 2020.
- , *Z królewskiego mauzoleum do sanktuarium świętego: uwagi o dekoracjach groteskowych w kaplicy św. Jacka w kościele Dominikanów w Krakowie*, *Studia nad Sztuką Renesansu i Baroku*, t. 11, red. Irena Rolska, Krzysztof Gombin, Lublin 2012.
- Davis Michael, «Fitting to the Requirements of the Place»: *The Franciscan Church of Sainte-Marie-Madeleine in Paris*, w: *Architecture, Liturgy and Identity. Liber Amicorum Paul Crossley*, ed. Zoë Opačić, Achim Timmermann, Turnhout 2011.
- Domasłowski Jerzy, Jarzewicz Jarosław, *Kościół Najświętszej Marii Panny w Toruniu*, Toruń 1998.
- Doquang Mailan S., *The Lateral Chapels of Notre-Dame in Context*, „Gesta”, 2011, Vol. 50, No 2.
- Fischinger Andrzej, *Kaplica Myszkowskich w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, T. 33: 1953.
- , *Santi Gucci, architekt i rzeźbiarz królewski XVI wieku*, Kraków 1969.
- Fokt Krzysztof, *Szlacheccy dobrodziejcy krakowskich dominikanów od połowy XIV wieku do roku 1462*, „Nasza Przyszłość”, 2001, T. 95.
- Freigang Christian, *Chapelles latérales privées. Origines, fonctions, inancement: le cas de Notre-Dame de Paris*, w: *Art, cérémonial et liturgie au Moyen Âge: actes du colloque de 3e Cycle Romand de Lettres, Lausanne–Fribourg, 24–25 mars, 14–15 avril, 12–13 mai 2000*, ed. Nicolas Bock et al., Études lausannoises d’histoire de l’art, vol. 1, Roma 2002.
- Gałaszka Tomasz, *Nowe badania nad średniowiecznymi nagrobkami w klasztorze dominikanów krakowskich*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 13, Kraków 2013.
- Gardner Julian, *The Family Chapel: Artistic Patronage and Architectural Transformation in Italy circa 1275–1325*, w: *Art, cérémonial et liturgie au Moyen Âge: actes du colloque de 3e Cycle Romand de Lettres, Lausanne–Fribourg, 24–25 mars, 14–15 avril, 12–13 mai 2000*, ed. Nicolas Bock et al., Études lausannoises d’histoire de l’art, vol. 1, Roma 2002.
- Giurescu Ena, „Trecento Family Chapels in Santa Maria Novella and Santa Croce: Architecture, Patronage, and Competition”. A dissertation submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Institute of Fine Arts, New York University, May 1997.
- Goras Magdalena, *Rozpoznanie badawcze pomieszczeń pomiędzy korytarzem furty a północnymi kaplicami kościoła Dominikanów w Krakowie*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 13, Kraków 2013.
- Gómez Urdáñez Carmen, Alonso González. *Reforma y decoración de la capilla mayor de la catedral de Tarazona (Zaragoza). 1562–1563*, w: *Decoración mural en la Catedral de Santa María de la Huerta de Tarazona. Restauración 2008*, red. Carmen Gómez Urdáñez, José Félix Méndez, Madrid 2009.
- Grewolls Antje, *Die Kapellen der norddeutschen Kirchen im Mittelalter. Architektur und Funktion*, Kiel 1997.
- Horzela Dobrosława, *Cud światła. Średniowieczne witraże w Polsce. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie*, Kraków 2020.
- , *Piętnastowieczny witrażowy cykl maryjny i jego miejsce w wystroju kościoła Dominikanów w Krakowie*, w: *Claritas et consonantia. Funkcje, formy i znaczenia w sztuce średniowiecza. Księga poświęcona pamięci Kingi Szczepkowskiej-Naliwajek w dziesiątą rocznicę śmierci*, Toruń 2017.
- „Inwentarz Kościoła Klasztornej i Klasztoru Xięży Dominikanów w Gminie Pierwszej, przy ulicy Szeroka zwanej w Wolnym Mieście Krakowie...” [1820–1822], *Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie*, Kr 41.
- Joannis Długosi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. *Liber quintus, Liber sextus*, ed. Zofia Budkova et al., Varsaviae 1973.
- Jouvin de Rochefort Albert, *Le voyageur d’Europe, ou sont les voyages d’Allemagne et de Pologne*, t. 3, Paris 1672.
- Komorowski Waldemar, *Klasztory dominikanek przy ulicy Stolarskiej. Historia i architektura*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 13, Kraków 2013.
- Kurzej Michał, *Depingere fas est. Sebastian Piskorski jako konceptor i prowizor*, Kraków 2018.
- Lepszy Leonard, Tomkowicz Stanisław, *Kraków, kościół i klasztor oo. Dominikanów*, *Zabytki Sztuki w Polsce*, t. 1, Kraków 1924.

- Łoziński Jerzy Z., *Grobowe kaplice kopułowe 1520–1620*, Warszawa 1973.
- Madej-Anderson Agnieszka, *Repräsentation in einer Bettelordenskirche. Die Spätmittelalterlichen Bildtafeln der Dominikaner in Krakau*, Ostfildern 2007.
- Małkiewicz Adam, *Teoria et praxis. Studia z dziejów sztuki nowożytnej i jej teorii*, *Ars Vetus et Nova*, t. 2, Kraków 2000.
- Markiewicz Anna, Szyma Marcin, Walczak Marek, *Sztuka w kręgu klasztoru dominikanów w Krakowie*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 13, Kraków 2013.
- Mas Jordi Aguelo, Arroyo Josefa Huertas, Puig i Verdager Ferran, *Santa Caterina de Barcelona: assaig d'ocupació i evolució*, „Quarhis. Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona”, № 1: 2005.
- Matile Michael, *Quadri laterali im sakralen Kontext: Studien und Materialien zur Historienmalerei in venezianischen Kirchen und Kapellen des Cinquecento*, *Forschungen-Quellen-Materialien*, Bd 2, München 1997.
- Mączyński Józef, *Pamiętka z Krakowa. Opis tego miasta i jego okolic*, t. 2, Kraków 1845.
- , *Pojawianie się Eleonory Lubomirskiej spoczywającej w grobach Kościoła S. Trójcy OO. Dominikanów w Krakowie. Wydanie na dochód podźwignienia z gruzów tegoż Kościoła*, Kraków 1858.
- Mączyński Ryszard, *Nowożytne konfesje polskie. Artystyczne formy gloryfikacji grobów świętych i błogosławionych w dawnej Rzeczypospolitej*, Toruń 2003.
- Mijkowski Jacek, *Znaczna w cnotę matrona [...] Anna z Ruśce Lubomirska, hrabina na Wisniczu [...] dnia 3 lutego w Krakowie u świętej Trojcy schowana*, Kraków 1639.
- Mikocka-Rachubowa Katarzyna, *Nagrobek Prospera Provany – wybitne dzieło krakowskiej rzeźby XVI wieku*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 13, Kraków 2013.
- Morka Mieczysław, *Sztuka dworu Zygmunta I Starego. Treści polityczne i propagandowe*, Warszawa 2006.
- Nowowiejski Felicjan, *Phaenix Decoris & Ornament. Provinciae, Poloniae, S. Ordinis Praedicatorum. D. Hyacinthus Odrovansius*, Posnaniae 1752.
- „Okruszyny biograficzne o niektórych znakomitych Ojcach Zakonu Kaznodziejskiego prowincji polskiej i spis prowincjałów od r. 1609 do 1864 r. jako też i OO. Przeorów krakowskich. Zebrał brat K.[Kazimierz] Jucewicz”, *Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie*, Kr. 907.
- Parlato Enrico, *Enrico Caetani a S. Pudenziana: antichità cristiane, magnificenza decorativa e prestigio del casato nella Roma del fine Cinquecento*, w: *Arte e comitenza nel Lazio nell'età di Cesare Baronio, atti del convegno internazionale di studi Frosinone*, Sora, 16–18 maggio 2007, ed. Patrizia Tosini, Roma 2009.
- Patetta Luciano, *L'architettura del Quattrocento a Milano*, Milano 1987.
- Pruszczyk Piotr H., *Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa, abo kościoły y co w nich iest widzenia godnego y znacznego krotko opisane*, Kraków 1650.
- , *Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa, albo kościoły y co w nich iest widzenia godnego y znacznego [...]*, Kraków 1745.
- [Prężyna Arnolf], „Praeclara gesta R[everendorum] P[atrum] Priorum, aedificia, structurae, ornamenta, bonorumque immobilium et censuum annuorum, auctiones in conventu Cracov[iensi] memorabilia”, *Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie*, Kr 8, k. 148–169v.
- Przewodnik, abo kościołów krakowskich krótkie opisanie*, Kraków 1603.
- Przewodnik, abo kościołów krakowskich krótkie opisanie wydany w 1603 z widokami Krakowa, którego już nie ma*, red. Justyna Kiliańczyk-Zięba, Kraków 2002.
- Rajman Jerzy, *Średniowieczne patronia krakowskie*, Kraków 2002.
- Robertson Clare, *Rome 1600. The City and the Visual Arts Under Clement VIII*, New Haven – London 2015.
- Rojkowska Halina, *Teren dawnego cmentarza Św. Trójcy. Przemiany przestrzenne*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, *Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, t. 13, Kraków 2013.
- Rullo Alessandra, *Patronato laico e chiese mendicanti a Napoli: i casi di S. Chiara e S. Lorenzo Maggiore*, w: *La chiesa e il convento di Santa Chiara*, a cura di Francesco Aceto, Stefano D'Ovidio, Elisabetta Scirocco, Battipaglia 2014.
- Sanak Marcin, *Pamięć zdeponowana. Dyplom memoratywny z galki sygnaturki kościoła Dominikanów w Krakowie z 1863 r.*, „*Krakowski Rocznik Archiwalny*”, T. 22: 2016.
- Schätti Nicolas, *Chapelles funéraires de quelques églises de l'ancienne Savoie du Nord au XVIe siècle: organisation de l'espace sacré, décors et aménagement*, w: *Art, cérémonial et liturgie au Moyen Âge: actes du colloque de 3e Cycle Romand de Lettres*, Lausanne–Fribourg, 24–25 mars, 14–15 avril, 12–13 mai 2000, ed. Nicolas Bock et al., *Études lausannoises d'histoire de l'art*, vol. 1, Roma 2002.
- Siejkowski Michał, *Świątynia Pańska to jest kościół Boga w Trójcy SS. iedynego z klasztorem WW. OO. Dominikanów w Krakowie*, [Kraków 1743].
- Skrabski Józef, *Nagrobek Sebastiana Lubomirskiego*, w: *Sakralne Dziedzictwo Małopolski*, 2021, <https://sdm.upjp2.edu.pl/dziela/nagrobek-sebastiana-lubomirskiego>.
- Stankiewicz Aleksander, *Architektura kaplicy książąt Zbaraskich przy kościele oo. Dominikanów w Krakowie*, „*Rocznik Krakowski*”, T. 84: 2018.
- Stołecznego Miasta Krakowa kościoły y kleynoty, co w nich iest widzenia godnego y zacnego*, Kraków 1647.
- Szablowski Jerzy, *Domniemana rola Sabionetty w sztuce polskiej okresu manieryzmu*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki*”, 1962, t. 1, nr 1.
- Szybisty Tomasz, *Niezachowany witraż projektu Juliusa Hübnera w krakowskim kościele Dominikanów*, „*Rocznik Krakowski*”, T. 76: 2010.
- Szyma Marcin, *The Chapel of Casimir the Great at the Dominican Church of the Holy Trinity in Cracow*, w: *Medieval Art, Architecture and Archeology in Me-*

- dieval Cracow and Lesser Poland*, ed. Agnieszka Rożnowska-Sadrei, Tomasz Węclawowicz, British Archeological Association Conference Transaction, Vol. 37, Leeds 2014.
- , *Kaplica Kazimierza Wielkiego przy krakowskim kościele Dominikanów*, w: *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*, red. Waldemar Bukowski, Tomasz Jurek, Kraków 2012.
 - , *Lokalizacja i aranżacja pierwotnego grobu brata Jacka w kościele Dominikanów w Krakowie*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, t. 13, Kraków 2013.
 - , *The Original Tomb of St Hyacinth in the Dominican Church in Cracow*, w: *Epigraphica & Sepulcralia V. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií*, red. Jiří Roháček, Praha 2014.
 - , *Początki klasztoru Dominikanów w świetle ostatnich badań: zagadnienie lokalizacji pierwotnego grobu brata Jacka Odrowąża*, w: *Kraków romański. Materiały sesji naukowej odbytej 13 kwietnia 2013*, Kraków w *Dziejach Narodu*, t. 33, Kraków 2014.
 - , *Where is the Burial Place of Filippo Buonaccorsi, called Callimachus? From the Research on the Topography of the Dominican Church in Cracow*, w: *Epigraphica & Sepulcralia VII. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií*, red. Jiří Roháček, Praha 2016.
- Szyma Marcin, Bojęś-Białasik Anna, Czechowicz Jacek, Czyżewski Krzysztof J., Walczak Marek, *Przegroda chórowa i lektorium w kościele Trójcy Świętej w Krakowie. Rekonstrukcja – datowanie – użytkowanie*, „Biuletyn Historii Sztuki” (w druku).
- Szyma Marcin, Walczak Marek, *Niesymetryczne sklepienia gwiazdźiste w kościele Dominikanów w Krakowie* (w druku).
- Teleżyński, Wawrzyniec, *Epitaphia In Ecclesia SS. Trinitatis FF. Praedicatorum. Cracoviae [...] Collecta*, Cracoviae 1790.
- Tomkowicz Stanisław, *Kaplice kościoła oo. Dominikanów*, „Rocznik Krakowski”, T: 20, 1926.
- Trost Heike, *Die Katharinenkirche in Lübeck: franziskanische Baukunst im Backsteingebiet. Von der Bettelordensarchitektur zur Bürgerkirche*, Franziskanische Forschungen, Heft 47, Kevelaer 2006.
- Vita Sancti Stanislai Cracoviensi episcopi (Vita Maior)*, wyd. Wojciech Kętrzyński, Monumenta Poloniae Historica, t. 4, Lwów 1884.
- Walanus Wojciech, *Na marginesie edycji pamiętników Martina Grunewega*, „Modus. Prace z Historii Sztuki”, T. 10–11: 2011.
- Walczak Marek, *Between the Eternal City and Cracow: on the Origins of the Iconography of Saint Hyacinth of Poland OP (d. 1257)*, „Artibus et Historiae”, No. 78 (39): 2018.
- , *Dlaczego król Kazimierz Wielki zachował od zniszczenia wawelską rotundę Najświętszej Marii Panny?* w: *Lapides viventes. Zaginiony Kraków wieków średnich. Księga dedykowana profesor Klementynie Żurowskiej*, red. Jerzy Gadomski et al., Kraków 2005.
 - Włodarek Andrzej, *Kaplica św. Róży z Limy, grobowa Lubomirskich, przy kościele Dominikanów w Krakowie i jej konserwacja*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, t. 13, Kraków 2013.
 - Wojtyła Arkadiusz, *Marble all’Italiana and the 17-th Century Interiors in Central and Eastern Europe*, w: *Materiał rzeźby. Między techniką a semantyką*, red. Aleksandra Lipińska, Wrocław 2009.
 - Woniejski Maciej, *Panegyricus Funeris super Joachimo Lubomirski Dobcien: Capitaneo. Excessit in Castris ad Smolenscum Anno MDCX. Pridie Nona tum Iulias, Aetatis XXII Cracoviae V. Iduum Novembrium tumultus*, Cracoviae 1610.
 - Woś Jan W., *Itinerario in Polonia del 1596 di Giovanni Paolo Mucante cerimoniere pontificio (Parte prima: Cracovia)*, Fonti e studi di storia legislazione e tecnica degli archivi moderni, vol. 18, Roma 1981.
 - „Zapiski dotyczące w znacznej części samego klasztoru oo. Dominikanów w Krakowie, wzięte przeważnie z rękopisów tego samego konwentu zebrał br. K[azimierz] J[ucewicz]”, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, Kr 792.
 - Zdanek Maciej, *Kaplice i ołtarze dominikańskiego kościoła Świętej Trójcy w Krakowie do początku XVII w.*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, red. Anna Markiewicz, Marcin Szyma, Marek Walczak, Studia i Źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, t. 13, Kraków 2013.
 - , *O związkach rodziny Tęczyńskich z konwentem dominikanów krakowskich*, w: *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowożytnych*, red. Waldemar Bukowski, Tomasz Jurek, Kraków 2012.
 - Zollikofer Kaspar, *Die Cappella Gregoriana: Der Erste Innenraum Von Neu-Sankt-Peter in Rom und Seine Genese*, Bibliotheca Helvetica Romana, Bd 36, Basel 2016.
 - Żmudziński Jerzy, *Malarz królów; fakty i mity*, w: *Dolabella. Wenecki malarz Wazów. Katalog wystawy na Zamku Królewskim w Warszawie*, red. Magdalena Białonowska, Warszawa 2020.

Krzysztof J. Czyżewski – kustosz działu uzbrojenia w Zamku Królewskim na Wawelu, członek Wydziału Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, znawca dziejów sztuki Krakowa, szczególnie katedry na Wawelu. Autor katalogu broni drzewcowej w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu, przewodników po katedrze wawelskiej oraz kilkudziesięciu artykułów i tekstów przeglądowych, głównie na temat kultury artystycznej Krakowa od późnego średniowiecza do wieku XIX.

Marcin Szyma – dr historii sztuki, pracuje w Zakładzie Teorii Sztuki i Ochrony Dóbr Kultury Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w badaniach architektury średniowiecznej, szczególnie mendykanckiej, oraz w badaniach topografii kościołów i klasztorów. Autor monografii zespołu klasztoru Dominikanów w Krakowie do ok. 1320 roku oraz wielu prac poświęconych średniowiecznym budowlom Krakowa, współautor monografii o zabudowaniach Skałki w średniowieczu.

Marek Walczak – dr hab., prof. UJ, dyrektor Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, kierownik Zakładu Historii Sztuki Średniowiecznej tamże, wiceprzewodniczący Komisji Historii Sztuki PAU, członek rady naukowej Zamku Królewskiego na Wawelu oraz czasopism, m.in. „Studia Waweliana” i „Modus. Prace z Historii Sztuki”. Autor kilku książek, m.in. na temat rzeźby architektonicznej w Krakowie za panowania Kazimierza Wielkiego. Specjalizuje się w badaniach kultury artystycznej Krakowa, ze szczególnym uwzględnieniem wieków XIV i XV.

FROM KING TO SHOEMAKERS. CHAPELS OF THE DOMINICAN CHURCH IN KRAKÓW, THEIR FOUNDERS AND USERS

The Dominican Church in Kraków is surrounded today by twelve chapels of various forms, but two more existed until the fire of 1850. Added to this must be the so called lectorium (altar screen) altars, demolished in the 1680s, which were in fact separate chapels. Some of the original gothic chapels were completely rebuilt in the modern era, others had their furnishings replaced. Of the oldest chapels, two flanking the façade were architecturally unified (the founder of one was Casimir the Great). Three chapels on the northern façade of the church were also made uniform from the outside, and two of them, founded by the mighty aristocrat Piotr Szafraniec, were additionally given similar vaults. Some of the gothic chapels were founded by prominent supporters of introducing hereditary monarchy in Poland. The church is distinguished by the presence of as many as five modern domed chapels, four of which are located almost symmetrically at the corners of the aisle corpus. One of them was the Chapel of St Hyacinth, unusually situated on the first floor, above the older chapel. The other three domed chapels, built as mausoleums of powerful aristocratic families, were used by the Domin-

icans to promote the worship of saints important to the ethos of the order and the convent – St Catherine of Siena, St Dominic and St Rose of Lima. Similar in character is the fifth domed chapel, the seat of the Rosary Archconfraternity and the place where the image of Our Lady of the Snows is kept, erected as a votive offering for the victory over the Turks in 1683.

The chapels of the Dominican church were attractive to lay patrons from all social strata. These included kings (Casimir the Great and Sigismund the Old, involved in the construction of the original chapel of St Hyacinth), representatives of the most important knightly and magnate families, and religious corporations, including some guilds. Further waves of interest in the church were stimulated by the worship of St Hyacinth, canonised in 1594, and the foundations of the most magnificent aristocratic mausoleums followed soon after. The worship of centre Hyacinth also helped to sustain the interest of benefactors in the chapels during the decline of the city, in the 18th and first half of the 19th centuries, and then to restore them, if only partially, to their former splendour after the disastrous fire of 1850.